

ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Факультет історії та філософії

Кафедра Історії України та спеціальних історичних дисциплін

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

**«Громадсько-політична діяльність Сергія Шелухина у
1917-1921 роках»**

«Social and political activities of Serhii Shelukhyn in 1917-1921»

Виконав: здобувач денної форми навчання
спеціальності 032 Історія та археологія
Освітня програма «Історія та археологія»

Зайцев Максим Олексійович
(прізвище, ім'я, по-батькові здобувача)

Керівник к.і.н., доц. Синявська О.О. _____
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали) (підпис)

Рецензент д.і.н., доц. Шишко О.Г.
(науковий ступінь, вчене звання, прізвище, ініціали)

Рекомендовано до захисту:
Протокол засідання кафедри

№ ____ від ____ . ____ . 20 ____ р.

Завідувач(ка) кафедри

(підпис)

(прізвище, ім'я)

Захищено на засіданні ЕК № _____
протокол № __ від ____ . ____ . 20 ____ р.

Оцінка _____ / _____ / _____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Голова ЕК

(підпис)

(прізвище, ім'я)

Одеса – 2025

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Питання джерелознавчого та історіографічного характеру.....	10
1.1. Характеристика джерельної бази.....	10
1.2. Історіографічний аналіз проблематики.....	12
Розділ 2. С.П. Шелухин у вирі українського державотворчого процесу.....	16
2.1. Передумови та початок політичної активності.....	16
2.2. Діяльність у часи УЦР, Гетьманату й Директорії.....	28
Розділ 3. Творчий доробок доби змін.....	36
3.1. Спадщина тяглістю в півстоліття.....	36
3.2. Надбання державотворчого періоду.....	46
Висновки.....	50
Список джерел та літератури.....	53
Додатки.....	69

ВСТУП

Актуальність дослідження. Буремність минулого століття доволі відчутно перегукується з сьогоденням. Воєнні та революційні події, внаслідок яких у світі постали нові держави та ідентичности, або відродилися у нових гіпостасях, перекраювали світ на новий лад. Найстрокатіше сей процес проявлявся в період з кінця Першої й до початку Другої світових воєн. Тоді ж, нарешті за довгий час, постала й власна Українська державність. Її доля виявилася вельми складною та болючою, перед нею з'явилася величезна сукупність криз, випробувань та небезпек пов'язаних як із внутрішніми чварами, так й зовнішніми невизначеностями. Але не дивлячись на швидкий занепад вона дала українській нації шляхи для подальшого розвитку та боротьби. Одними з тих хто виконував цю славетну працю, як у побудові державности так і формуванні шляхів до майбутнього, були діти «довгого ХІХ століття», фактично люди минулої епохи що творили нову. Серед них було багато науковці, журналістів, юристів, військових та інших спеціалістів, а найвідомішими й зараз є прізвища Грушевського, Скоропадського, Петлюри, Винниченка. Але не лише їхніми зусиллями постала Україна, не останнє місце тут, до прикладу, посідає й Одеса, яскравими діячами якої були Іван Липа, Іван Луценко, Всеволод Змієнко та багато ще інших. Відповідно до цього помітне зацікавлення викликає й Сергій Шелухин — один з найактивніших очільників одеського українства.

Виходячи з вищезазначеного, автор виділяє декілька аспектів актуальности роботи. По-перше, це потреба в більшому вивченні революційних подій 1917-1921 років задля розуміння процесів та явищ, що спіткали Українську державність у ту добу. По-друге, актуальність роботи в значній мірі викликана також сучасними для нас зовнішньо та внутрішньо політичними обставинами, в першу чергу повномасштабними воєнними діями проти України з боку росії та ворожою пропагандою, метою яких є заперечення всього

українського. З іншого боку, у дослідженні виділяється важливість висвітлення взаємовпливу між певною особистістю та історичним процесом, як таких елементів, що впливають на дослідження життєпису пана Шелухина з боків міждисциплінарності й тотальності.

Мета роботи: дослідження життя та діяльності Сергія Шелухина у добу Української революції 1917-1921 років, а саме аналіз його політичності, громадянськості й творчості у цей період та їх взаємодії з духовними якостями, як взірць впливу особи на історичний процес.

Завдання. Задля досягнення попередньо представленої мети, автор виділяє таку проблематику для даної роботи:

1. Вивчення та аналіз історіографії і джерельної бази щодо запропонованих та побічних до них питань.

2. Розглянути біографію Сергія Шелухина до та під час участі в процесах 1917-1921 років, визначити як саме формувалися його громадсько-політичні погляди.

3. Дослідити творчість даного актора, як віддзеркалення особистості у синергії з його політичними, громадянськими, мистецькими та науковими аспектами життя.

4. Висвітлити значущість досліджуваної персони у добу громадсько-політичних зрушень 1917-1921 років.

5. Встановити взаємовпливи особливостей його індивідуальності з історичним контекстом, в якому він перебував.

Об'єктом дослідження є особистість Сергія Шелухина в її цілісності, з урахуванням комплексу життєвих обставин, морально-духовних якостей, інтелектуального доробку та суспільної активності.

Предмет. Прояви та взаємодія вказаних складових в період 1917-1921 років, що визначала громадсько-політичну діяльність Сергія Шелухина як активного актора Української революції.

Хронологічні та територіальні межі. З урахуванням основних засад роботи щодо даної проблематики, автор визначає хронологічні межі роботи 1917-1921 роками, як «державотворчий» макро період, що пов'язано з Українською революцією та найактивнішою діяльністю Сергія Шелухина під час її перебігу. Разом з тим у роботі автор торкається ще одного хронологічного проміжку, відповідно до певних процесово-географічних рис, а саме 1864-1917 років, оскільки цей період відноситься до «додержавотворчого» макроперіоду в житті та діяльності Сергія Шелухина та розглядається для цілісності та логічності викладу матеріалу, з одного боку, а з іншого, задля чіткого розуміння особливостей формування та реалізації потенціалу як особистості та індивідуальності досліджуваного громадсько-політичного актора.

Відповідно до вищезазначеного будуть розглядатися й територіальні межі, так щодо «додержавотворчого» - це терени Наддніпрянської України та частково Бессарабії, з акцентуванням уваги до певних населених пунктів та відповідних їм повітів й губерній, у відповідності до хронології, а саме: Деньги, Лубни, Київ, Єлисаветград, Кам'янець-Подільський, Кишинів, Одеса. Вже у роки «державотворчого» макроперіоду в Україні основний акцент зміщується конкретно до Києву, а також деяких закордонних міст, наприклад: Париж та Рига.

Методи дослідження. Дана праця ґрунтується на принципах історизму та об'єктивності. Крім того застосовується підхід міждисциплінарності (щодо літературознавчих, антропонімічних студій тощо), одним з проявів цього є проблемно-тематичний метод за допомогою якого більш детально аналізуються роботи Шелухина, їх проблематика та прояви його вдачі у них. Серед основних методів дослідження в праці застосовані спеціально-історичні: історико-критичний та евристичний методи використовувалися при роботі з джерелами та літературою для їх критичної оцінки та знаходження нової інформації задля кращого висвітлення даної тематики; метод фасетної класифікації використовувався для полегшення роботи з відібраними

джерелами та літературою; історико-типологічний метод найкраще проявив себе у роботі з псевдонімією; історико-порівняльний метод дав можливість для кращого розуміння особливостей процесу, що могли однаково впливати на персону Шелухина та на загальний історичний процес в тодішній Україні; метод періодизації застосовувався для дослідження особливостей життєвого шляху Сергія Шелухина в різні проміжки часу, як особисто для нього, так і для України й світу в цілому; ідеографічний метод був використаний для виділення особливостей індивідуальності особистості Шелухина в контексті згадок про нього та в результатах його творчої діяльності, що могли вплинути на ті чи інші історичні події; проблемно-хронологічний метод дає змогу в хронологічній послідовності дослідити особливості життєвого шляху Сергія Павловича, його творчості та ідентичності; історико-генетичний метод дав змогу краще дослідити розвиток особистості персони у зв'язку з його минулими надбаннями та новішими зрушеннями.

У синергії з усіма вище названими методами використовувалися й загальнонаукові (аналіз, синтез, узагальнення, дедукція, індукція та тощо).

Апробація. На практиці результати досліджень було апробовано у три способи. *По-перше*, у вигляді участі у 9 міжнародних та всеукраїнських конференціях, науково-практичних та студентських:

1) Зайцев М. Бачення історії України Сергієм Шелухиним, міністром УНР. *Студентська наукова конференція «Україна крізь віки»*, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 25 березня 2024.

2) Зайцев М. О. У вирі революції: діяльність Сергія Шелухина у 1917-1921 рр. *Всеукраїнська наукова конференція з історії України студентів та аспірантів «Хаджибеївські читання»*, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова. Одеса, 28 березня 2024.

3) Зайцев М. Одеський період в життєписі Сергія Шелухина. *Підсекція: Історія України. 80-а звітна студентська наукова конференція ОНУ імені І.І.Мечникова*. Одеса, 25 квітня 2024.

4) Зайцев М.О. Праці С.П. Шелухина в «одеський» період та їх особливості. *XIV міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «ДНІ НАУКИ - 2024»*, КНУ імені Т.Г. Шевченка. Київ, 27 травня 2024.

5) Зайцев М. Характеристика «одеського» періоду в діяльності С.П. Шелухина. *Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Етнокультурне розмаїття України: Загальнонаціональна єдність та євроінтеграційний поступ»*, Одеська національна наукова бібліотека. Одеса, 22-24 серпня 2024.

6) Зайцев М.О. Историзм у роботах Сергія Шелухина, в його «одеський період». *Наукова конференція студентів, аспірантів та молодих дослідників «Осінь Середньовіччя»*, Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 6-7 листопада 2024.

7) Зайцев М. С.П. Шелухин та українська ідентичність у «одеський період». *XX наукова конференція студентів, аспірантів та молодих вчених «Етнічна культура в глобалізованому світі»*, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова. Одеса, 5-6 грудня 2024.

8) Зайцев М. Публікації С.П. Шелухина на шпальтах періодичних видань у додержавотворчий період. *Всеукраїнська наукова конференція з історії України студентів та аспірантів «Хаджибеївські читання»*, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова. Одеса, 27 березня 2025.

9) Зайцев М. Генеалогія у вимірі антропоніміки (Приклад С. Шелухина). *IX Міжнародна наукова конференція здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Одеські читання: актуальні проблеми всесвітньої історії»*, Одеський національний університет імені І.І.Мечникова. Одеса, 23 травня 2025.

По-друге, деякі аспекти нашого дослідження опубліковані у 3 наукових виданнях різного спрямування:

1) Зайцев М. У вирі революції: діяльність Сергія Шелухина у 1917-1921 рр. *Матеріали Всеукраїнської наукової студентської конференції з історії*

України для студентів та аспірантів «Хаджибеївські читання», Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, 28 березня 2024. Одеса, 2024. С. 27-34

2) Зайцев М.О. Праці С.П. Шелухина в «одеський» період та їх особливості. *Електронний збірник матеріалів XIV міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «ДНІ НАУКИ-2024», КНУ імені Т.Г. Шевченка, 27 травня 2024. Київ, 2024. С. 237-240*

3) Зайцев М. Характеристика «одеського» періоду діяльності С.П. Шелухіна. *Етнокультурне розмаїття України: загальнонаціональна єдність та євроінтеграційний поступ : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, ОННБ, 22-24 серпня 2024 р. Одеса, 2025. С. 159-162*

По-третє, участь в конкурсі студентських робіт з історії України, де автор посів I місце з працею на тему: «Участь С. Шелухина у мирних перемовинах з РСФРР у 1918 році» (2025 рік).

Структура кваліфікаційної роботи. Для ретельнішого дослідження зазначених вище елементів, автор виділяє таку структуру праці, що складається зі вступу, 3 розділів, кожен з яких має по два підрозділи, загальних висновків, списку джерел та літератури, що складається зі 135 пунктів (з них 35 – джерела, а 100 – література), а також додатків з фотокартками С.П. Шелухина у 1880-1890-х роках, 1918 році (Під час мирних переговорів Української Держави з РСФРР), та 1920 році (Під час Паризької конференції). Відповідно до зазначеного, перший розділ роботи присвячений у першому підрозділі аналізу загально існуючого становища джерельної бази з проблематики, що стосується вказаного об'єкта, та тої що була застосована під час дослідження, а з другого — висвітлення використаної літератури та її характеристика. В другому розділі, автор у першій половині висвітлює особливості життя Сергія Павловича Шелухина у «додержавотворчий» макроперіод та перші політичні кроки, що вивели його на Всеукраїнську політичну арену. У другій половині, було проаналізовано особливості політично-юридичної практики Сергія Павловича

як міністра, дипломата та представника найвищої судової влади, у контексті його особливостей вдачі та значущості. Третій розділ надає аналіз та характеристику розвитку та впливів на творчу спадщину пана Шелухина й подібно до попереднього розділу, перший підрозділ про «додержавотворчий» макроперіод, а другий у вирі Української революції. Кількість сторінок тексту, загальна, складає 71 сторінку.

Розділ 1. ПИТАННЯ ДЖЕРЕЛОЗНАВЧОГО ТА ІСТОРИОГРАФІЧНОГО ХАРАКТЕРУ

1.1 Характеристика джерельної бази

Через особливості розглядаємої доби, відомості щодо життя та діяльності Сергія Шелухина у нас збереглися в доволі не малій кількості. Але не менше того було й втрачено й розпорошено по місцям його діяльності. Першим видом розглядаємих джерел виступатимуть архівні матеріали. Не дивлячись на те, що документи які стосуються Сергія Павловича Шелухина можуть бути ще віднайдені в різних обласних та центральних архіва, але основними нині є два архіви, що найчастіше зустрічаються у розглядаємій літературі, з його особовими фондами. Ними є Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України) й Архів Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Відповідно до цього автор зазначає, що було опрацьовано документи саме ЦДАВО України. По-перше це справа 5, опису 2, фонду 1064, що відноситься до роботи Ради міністрів Української Держави у місті Києві, де розглядається лист Шелухина до В. Голубовича з проханням вжити заходів заради українізації державних установ [1]. По-друге, це ще п'ять справ, що відносяться до 1 опису, фонду 3695, який і є особовим для С.П. Шелухина [2-6]. Там містяться дані про життя та діяльність батька розглядаємого актора, документи про винаймання житла в Одесі, твір «Літературні герострати українства», вірші та фотокартки Сергія Павловича та інше.

Щодо другого виду, то сюди відносяться опубліковані джерела розмаїтного характеру. Для зручності вони поділені ще на такі підвиди: Документи й матеріали [7-15], спогади/мемуари [16-21] та ще власне твори Шелухина [22-35]. Починаючи з кінця, праці Сергія Павловича вирізняються своїм розмаїттям у жанровій та галузевій спеціалізації, а також й хронологічно. Досліджено роботи було за період з 1893 по 1936 роки. Деякі з них виділяються

як спомини, наприклад: про племінника Т.Г. Шевченка, який був вчителем для Сергія Павловича та одного з його братів [28]; про українські громади Києва й Одеси з акцентуванням уваги на особистості І.Я Франка (бо робота була надрукована у Літературно-науковому віснику до десятиріччя від смерті його, як і більшість статей того номеру), з яким він був знайомий особисто [33]; про буремні події 1917-1921 років та переосмислення їх, особливо тих подій де він брав особисту участь [32]. Інші ж роботи представлені громадсько-політичною тематикою, з деякими відхилами у сторони культури, мистецтва, історії та юриспруденції [22-27; 29-31; 34-35].

Другий підвид являє собою мемуари, де так чи інакше згадується Сергій Шелухин у різних відношеннях і елементах, як до прикладу спогади Д. Донцова та П. Скоропадського, де Шелухин постає як поважна та завзята особистість, але з деякими незначними мінусами, для їх авторів, відповідно в першого були питання до юридичної практики, а в другого до фанатичного самостійництва України в різних аспектах [16; 18]. Більш комплексними були в цьому плані мемуари Є. Чикаленка, де через його особисті спогади, а також великий епістолярій, давалася оцінка Шелухину не лише від Євгена Харлампійовича, а й від інших визначних осіб громадівського руху та Української революції 1917-1921 років [19-21].

І нарешті останній, третій, підвид де в нас зустрічаються найрізноманітніші джерела, щодо життя та діяльності актора в особі С.П. Шелухина. Тут в нас зустрічаються газети де вказуються прояви політичного та громадського життя досліджуваної персони [11; 12]; збірник документів та матеріалів про перемовини Української Держави з більшовицькою Росією у 1918 році, де через наявні джерела висвітлюється загальна професійність та розуміння сутності ворожої сторони [13]; лірична антологія де висвітлені його найпопулярніші твори в цьому роді літератури [7]; а також спомини, що були створені з конкретною метою, чим було висвітлення тих чи інших питань, заради доповнення джерельної бази для історичної науки. Наприклад, як в Д.

Антоновича, де наявні спомини про Шелухина, в контексті громадівського руху та розвитку українського театру (це пов'язано і з прямою участю у виставах, і з діяльністю як критика) [8]. В роботах Винниченка вказані лише посади які займав Шелухин у розглядаємий період та, не вказуючи персоналізовано, про події де він мав великий вплив [9; 10]. А вже Шкільник М. та Шляхтиченко М., як більш молоді учасники Української революції згадують про патріотичну й мужню особистість щирого українця, що боровся за кращу долю України — Сергія Павловича Шелухина. При чому в них він протиставлявся якраз до Винниченка [14; 15].

Відповідно до вище розглянутої джерельної бази, що використовує автор не можна досягнути абсолютно всі проблеми зазначеного у вступі об'єкту, але вони дають змогу досліджувати предмет роботи зі сторін загальної характеристики, яким буде допомагати література, та новизни, що проявляється у апробації роботи, де автор надає власні розвідки у раніше не розглядаємих питаннях самоідентичности та особистісних впливів на історичний процес досліджуваного С.П. Шелухина.

1.2 Історіографічний аналіз проблематики

У різний час, саме вже Незалежної України, питань щодо життя та діяльності Сергія Павловича Шелухина у різних контекстах торкалися різні дослідники у сферах історії, права, політології, літературознавства та тощо. Серед таких дослідників одними з найплідніших були Голиш Г.М., Лисиця Л.Г., Мисечко А.І., Музичко О.Є., Вінцковський Т.С., Домбровський Я.О., Лупандін О.І., Потульницький В.А., Токарчук О.В., Турчин Я.Б., Ясінська М.І., та інші.

Спільні та окремі праці дослідників Голиша Г.М. та Лисиці Л.Г. стосувалися в першу чергу краєзнавського спрямування [див.: 49-51]. Як уродженці села Деньги, як і пан Шелухин, він викликав для них інтерес з багатьох боків значущости його персони для всієї історії України, а окремо й

впливу його сім'ї на прославлення та розвиток їх малої ойкумени, що відбивається і зараз у народній топоніміці. Відповідно до зазначеного, С.П. Шелухин у їх доробку розглядається як видатний український громадський, політичний, юридичний та науковий діяч, а до того ж і як славетний син Золотонощини та села Деньги, зокрема, разом зі своїми найближчими родичами: предками, рідними братами, синами та родиною Демченків [див.: 49-51].

Домбровські Я.О та О.І., як правники, у своїх статтях найбільше уваги приділяли до юридично-теоретичної і юридично-практичної діяльності пана Шелухина в контексті його політичної та публіцистичної активності [див.: 61; 62].

Одеські історики переважно розглядали С.П. Шелухина в контексті українського руху на півдні України, так у Мисечка А.І. даний актор був досліджений у біографічному та генеалогічному вимірах, а також у контексті українського культурницько-просвітницького руху (участь в житті одеських «Просвіти» та «Української хати») [див.: 90-92]. В Музичка О.Є. пан Шелухин розглядається в контексті українського причорноморського націєтворчого процесу, а ще більше в контексті інтелектуальної історії та допомоги актора в українізації культури та історії на півдні України та її репрезентації на загальноімперській інтелектуальній арені [див.: 95-100]. У працях же Т.С. Вінцовського окрім вище згаданих науково-освітніх та культурницько-громадянських проявів діяльності Сергія Павловича, особливо виділяються державотворча наснага та політична практика його в побудові української Одеси у перші дні й місяці Української революції 1917-1921 років [див.: 46-48]. А також в контексті біографії І. Луценка та інших одеських діячів того часу, одеські історики висвітлюють у своїх спільних роботах [див.: 44; 45].

У працях же Лупандіна О.І. висвітлено різнобічні сторони мирних перемовин 1918 року між Українською Державою та Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою та участі в них Сергія

Шелухина, як очільника української делегації [85-87]. Цей же дослідник є одним з упорядників вищевказаного збірника документів та матеріалів, щодо цього процесу [13].

В Потульницького В.А. досліджувалися, як біографічні дані Сергія Павловича та і його історико-політичні погляди. Їх він якраз і виводив з наукового доробку Шелухина, як історика, де й прослідковувався вплив В.Б. Антоновича та інших відомих київських істориків з елементами новаторства, що пропонував Сергій Павлович, відповідно до своїх картографічних та ономастичних вподобань, а також розвитку у сфері ставлення до російської проблеми [див.: 108; 109].

Що стосується наукового доробку Токарчук О.В. і Турчина Я.Б. то вони найповніше досліджують Сергія Павловича Шелухина, як особливого актора Української революції через прояви його громадсько-політичної діяльності та вищі державно-правові ідеали, що проявилися в сей час найбільше [див.: 121-122; 125-126]. У подібній сфері дослідження Ясінська М.І. також висвітлювала державно-правові ідеали С.П. Шелухина та їх реалізацію на конкретних прикладах законотворчої і публіцистичної практики [див.: 133;134].

Ще дуже корисним дослідженням є стаття Ірини Юшкової де вона дуже ґрунтовно висвітлює не лише родовід Сергія Павловича Шелухина, а також його особисті надбання та особливості генеалогічних досліджень, що він проводив через проблеми визнання дворянського походження та інших окремих питань юридичного характеру, як наприклад, спадкування майна одного з далеких родичів [див. 132].

Інші ж науковці та їх роботи, що були застосовані під час нашого дослідження, торкалися особистості Сергія Павловича Шелухина переважно у контексті тих чи інших явищ та подій: як одного з активних діячів Української революції; як геополітика, з його ідеями Інтермаріуму Адріатика-Чорномор'я; в контексті діяльності різних партій та українського парламентаризму тої доби; у зв'язку з різними часописами, організаціями та персонами; в контексті

антропонімічних досліджень псевдонімів діячів української культури та політики та тощо.

Відповідно до всього вищезазначеного треба ще й додати те, що література яка застосована в даній роботі через багатовекторність за своїми характеристиками, можна поділити так: де вміщується дослідження життєпису Шелухина, де він розглядається в певному контексті, де він згадується мимобіжно та додаткова література для дослідження окремих явищ у яких себе проявляє даний актор.

Розділ 2. С.П. ШЕЛУХИН У ВИРІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЧОГО ПРОЦЕСУ

2.1 Передумови та початок політичної активності

Для багатьох держава починається з сім'ї, так само як і культура, тому й не дивно, що саме від таких фундаментів у суміші з вихованням проростає персональні громадянськість та політичність. Так само й для Сергія Павловича Шелухина. Дитинство та юнацтво були віхами життя які повністю просякнуті українськими культурою та духом. Поступ його думок й душі з самого початку робив все для України. І саме так він йшов з цим культурництвом надалі, у зрілість та старість, де вони вже у 1917-1921 роках дійдуть апогею у синергії з громадянськістю та державотворчістю. І через се його 52 роки життя, до згаданого періоду, потребують цього попереднього огляду й розуміння.

Ще одразу ж, автор хотів би зазначити про варіативність в різних джерелах і літературі написання прізвища розглядаємого актора. Саме тому ми зазначаємо, що особисто нами буде застосовуватися варіанти від його повного імені у формі — Сергій Павлович Шелухин. Така позиція зумовлена згодою до слів пана Мисечка [див.: 91], щодо узгодження з особистими вподобаннями розглядаємої персони, що вона проявили у абсолютній більшості своїх праць [див. зокрема: 15; 25-33].

Народився він 6 (18) жовтня 1864 року у селі Деньги Золотоніського повіту Полтавської губернії, що у складі Малоросійського генерал-губернаторства Російської імперії (нині це Україна, відповідно село Деньги, Золотоніський район, Черкаська область) [43, с. 196]. Походив з дворянської родини військового Павла Яковича Шелухина та його дружини — Євдокії Григорівни Шелухиної [див.: 81; 90; 91; 109; 132]; був найстаршою дитиною в сім'ї [див.: 28; 90; 109], нам відомі ще його брати й сестра, від старших до молодших відповідно: Іван (1866), Василь (1868), Андрій (1871), Степан (1875) та Олена (1879) [див.: 132]. Андрій Павлович Шелухини теж

непересічна особа в українському русі, хоча не брав участі у політичному житті, але доклав руку до розвитку українських музейної та архівної справ, крім цього співпрацював з Чернігівською «Просвітою», дуже сильно допомагав братові в царинах етнографічної та історичної наук, чому сильно сприяла робота хранителем музею українських старожитностей імені В. В. Тарновського [див.: 51, с. 75; 90]. Крім цього родина Шелухиних вирізнялася козацьким походженням, з одного боку від козака Кондрата Шолухи, з іншого — найдавніший, від полковника Панькевича (по лінії бабусі, дружини Якова Шелухина), одного з соратників Богдана Хмельницького [див.: 50; 132]. Сім'я була україномовною до виховання відносилися дуже серйозно — відповідно до військової, суворої моральності [див.: 28; 109], й з шаную та любов'ю ставилася до свого коріння та української культури, що фактично й визначило життєвий шлях обох відомих братів [див.: 28; 90; 109].

Є також доволі цікаві, але одиничні й не підтверджені, відомості Д. Донцова про те, що С.П. Шелухин був родичем О.П. Блаватської [7, с. 119].

Освіту спочатку здобував удома, його з молодшим братом Іваном та ще трьома місцевими дітьми навчав, найманий Павлом Яковичем, Іван Федорович Бойко — племінник Тараса Григоровича Шевченка. У них склалися доволі теплі стосунки які супроводжувалися й добрим викладанням, але через пияцтво та деякі проблеми зі здоров'ям (психічні), останній швидко їде до Києву. Про цей епізод та подальше життя небожа Шевченка, Сергій Шелухин напише у 1901 році як спогади «Іван Бойко, племінник Т. Шевченка (спомини)» [див.: 28]. Після цього своє навчання Сергій Павлович продовжив у Лубенській класичній гімназії, підготуватися до вступу в яку допомагала його рідна тітка [див.: 61]. Тут він також перебував у доволі україномовному колі однолітків які цікавилися різними українськими письменниками, як він пізніше напише сам, найбільше враження на них склали «Вечера на хуторі близь Диканьки» та «Тарась Бульба» М. Гоголя [див.: 30]. Одним з цікавих елементів цього часу стає знайомство та дружба з І. Луценком, пізніше доля їх ще зведе разом не раз [див.:

45]. Тут він досить добре оволодів французькою, латинською та грецькою мовами; у вивченні останньої йому, деякою мірою навіть, допоміг конфлікт з викладачем М. Т. Симоновим (також відомим під псевдонімом Матвій Номис) [див.: 61; 91; 109]. Але найулюбленішою та найцікавішою для пана Сергія була математика, про це свідчить і те що у восьмому класі він створив дуже якісний підручник з тригонометрії, який отримав схвалення від дуже шанованого математика А. Вінклера. За це він отримав відповідну відзнаку у своєму атестаті зрілості у червні 1883 року [див. зокрема: 61; 78; 91], хоча саму гімназію завершив ще у 1881 році [див.: 91; 109]. Вже у тому ж 1883 році, вслід за своїми вподобаннями, Шелухин поступив у Імператорський університет Св. Володимира в Києві на фізико-математичний факультет [див. наприклад: 61; 91; 109], але вже у 1885 році його покинув й продовжив навчання на юридичному факультеті. А. І. Мисечко і О. І. та Я. О. Домбровські, як пояснення такої різкої професійної зміни, наводять власне такі слова Сергія Павловича: «... припала до душі незалежністю судової роботи і становища судді» [цит. за: 61; 91]. Окрім цього, коло інтересів пана Шелухина все збільшувався, особливе місце у ньому зайняла історія, цікавість до якої викликали такі викладачі як П. В. Павлов, М. Ф. Владимирський-Буданов, а особливо — В. Б. Антонович [див.: 81; 95; 109] з його думками та лекціями про антропологічні відмінності українців, поляків та московитів [див.: 33; 36]. Студентське життя поживлювало інтерес Сергія Павловича до власної самоідентифікації як українця, на це загалом впливали атмосфера і навчального закладу, і самого Києва з його українськими «старою» та «молодою» громадами, з якими він мав різнопланові зносини. Ще у 1883 році він долучився до таємного українського театального гуртка на чолі з К. Арабажиним [8, с. 171]. Зі своїми найближчими студентськими друзями, а саме з В. І. Самійленком (з ним Шелухин мав особливо дружні стосунки в ці часи), Крісталовським та Дорошевським, вони утворили певний гурт, що намагався співпрацювати з різними сторонами Київської громади (їх він згадував як драгоманівців та культурників). Окрім того Сергій Павлович з Самійленком

були частиною основного складу троїстих музик громади, відповідно грали на скрипці та гітарі [див.: 33]. Знов таки, разом, вони долучилися до допомоги Христині Іванівні з дітьми, першій дружині видатного українського етнограф Федіра Вовка. Із-за того що вони повернулися із заслання, контакти зі своїми родичами, друзями й товаришами відновити не мала можливості до того ж ще й сильно хворіла, єдина близька людина яка з нею була увесь сей час — письменниця Верещинська А.М, в неї Шелухин вивчив польську мову. Сергій Павлович разом з Володимиром Івановичем самі перебували у студентській скруті але вони продовжили допомагати їм та залучати інших. Найголовніше вони повідомили про це В. Антоновичу, який був її дядьком. Також Шелухин залучив до цього й свого рідного дядька — професора Київського університета і доктора права, В.Г. Демченка, який хоч і був людиною консервативних поглядів але не міг не допомогти нужденним [див.: 33]. В цей час Сергій Павлович був також членом літературного гуртка «Плеяда» (найвідоміші з її представників: Леся Українка, Агатангел Кримський та інші) [див.: 72; 73]. Це також сприяло й тому що у 1886 році він зміг особисто познайомитися з Іваном Яковичем Франком [див.: 33; 62], а під час урочистостей на честь вінчань власне Івана Яковича з Ольгою Хоружинською , був музикою [див.: 33; 52; 62]. Франко справив величезне, а також суперечливе враження на молодого Шелухина , що він потім буде згадувати про складні, в деякій мірі сумні але дуже важливі для українства розмови на тому святі [див.: 52] (для пана Сергія і його друзів та товаришів «Франко-Геній» метаморфозувався у не менш шанованого, але «Франка-Людину» [див.: 33]). Після цього Сергій Павлович продовжить своє дистанційне співпрацювання з Іваном Яковичем, що буде проявлятися у літературній (ліричній) та науковій діяльності, а конкретніше, в публікаціях та рецензуванні на сторінках «Літературно-наукового вістника», «Зорі», «Правди» та інших часописів під редакцією останнього [див.: 33; 41]. Цікавим, у доповненні до студентського життя, було залучення молодих українців разом з розглядаємим актором до творення українського словника, пізніше він буде

опублікований під іменем Грінченка, що призведе до нападків Шелухина на нього [див.: 19; 33; 66]. Також, ще в момент навчання на юридичному факультеті, з паном Шелухини сталася одна з найважливіших подій у його житті — він одружився. Його обраницею стала Любов Миколаївна Рігельман [див.: 33] (в деякій літературі зустрічається паралельне ім'я — Катерина Вовк-Карачевська [67, с. 365], а у свідоцтві про одруження — Л.М. Карачевська-Волк [103, с. 586]), внаслідок Шелухина [див.: 19; 103]. Вона пов'язана з родами Рігельманів й Тарнавських [33; 67, с. 365], а саме є рідною праонукою українського історика О.І. Рігельмана та небогою В.В. Тарнавського (молодшого) [див.: 33], але при цьому ще виховувалася під опікою Вовка-Карачевського В.Н. [67, с. 365]. У цих же 1888-1889 роках, він завершує навчання у Київському імператорському університеті Св. Володимира [43, с. 196], разом з тим зменшується і його науково-літературна діяльність, але в протиположності цьому він зосереджується на практичній частині свого фаху як практикуючий суддя та прокурор, але разом з тим збирає і деякий науковий матеріал з різних царин науки (юриспруденції, історії, етнології/антропології та інших) [див.: 61; 72; 90; 91; 103].

За ці й подальші часи в нас збереглася певна кількість фотоматеріалів, у яких візуально прослідковуються зміни в житті та образі пана Шелухина [див. дод.: А; Б; В].

Основною локалізацією його практичної діяльності були Херсонська, Подільська та Бессарабська губернії, а конкретніше з посадами: у Єлисаветграді (з 1889 по 1893 роки на різних посадах в окружному суді, за даними епістолярію припускається, що в даному місті він проживав лише до 1892 року [83, с. 57-59]), Кам'янці-Подільському (з 1893 по 1897 роки як слідчий з особливо важливих справ, а потім як почесний мировий суддя округи) та Кишиневі (з 1897 по 1902 роки як товариш прокурора окружного суду) відповідно [див. наприклад: 39; 42; 90; 91; 103]. В цей же час у подружжя

Шелухиних стається поповнення, народжується троє дітей: Юрій (1893), Павло (1896) та Ксенія (1898) [див.: 132].

Саме в цей час найбільше уваги він віддає правничій справі як в практичному так і в науковому, і публіцистичному. Найкраще це ілюструють статті у місцевій пресі («Елисаветградській вѣстникъ», «Бессарабець» та інші) з різноманітних тематик, найважливіші з яких торкалися цивільного, кримінального та господарського судочинства та права [див.: 61; 81]. Після цього у 1902 році він разом із сім'єю переїжджає до Одеси, про це вже буде йтися далі [див. зокрема: 39; 81; 90; 91].

Абсолютна більшість із зазначених вище події так чи інакше вплинули на все подальше життя Сергія Павловича Шелухина. Від його українського народження — біологічного, так і до його «народження» як «свідомого українця». Паралельно з цим його розвиток від юнака ,математика-любителя, до юриста-професіонала та загалом ерудита. Його родичі, друзі, знайомі, наставники — які так само рухалися в майбутнє, но дуже різними, майже мимобіжними шляхами. Сергій Павлович рухався й географічно, що сприяло збільшенню його кругозору, кола його знайомств, інтересів та сподівань. Всі ці вищеназвані елементи йдуть у дуже міцній зв'язці, їх не можна роз'єднати і вони будуть постійно супроводжувати один одного. Саме таким чином й можна побачити формування особистости зі своїми власними суспільно-політичними поглядами. Цей час у житті Сергія Павловича Шелухина, на думку автора, можна назвати періодом «першого зросту», або «культурницько-практичного накопичення». Саме тут він починає збирати різноманітний матеріал для подальшого духовного, наукового та патріотичного зростання. Особливу роль тут відігравало кохання до рідної української мови, яка спіткала його з народження, в сім'ї, і попри перешкоди залишалася з ним в навчальні й робочі роки, з авторською літературою та фольклором, що вилетється, пізніше, у десятки наукових статей. Історична наука, що найбільше захопила його у студентські роки, залишиться основною складовою, базисом, його правової,

політичної, а пізніше й викладацької діяльності. Чудова сім'я, гарні друзі та знайомі, що не залишать його в майбутньому, а крім цього й допоможуть у його починаннях. Саме в період до переїзду в Одесу (1864-1902 рр.) він й сформує основну частину цих зв'язків.

Вже у 1902 році разом зі своєю сім'єю до Одеси прибуває Сергій Павлович Шелухин. Поки що відомо дві точні адреси того де він жив: перша — вул. Єлісаветинська, буд. 2 / вул. Кінна, буд. 5 (нині це вул. Університетська, буд. 2) тут проживав до серпня 1907 року [див.: 4], друга — вул. Херсонська, буд. 36 (нині це вул. Пастера) [див.: 4; 5; 71]. До 1917 року, тобто за п'ятнадцять років [див.: 84, с. 67], він створює доволі успішну юридично-практичну кар'єру, що надалі лише зростає: спочатку як член Одеського окружного суду, прокурор, пізніше вже у революційні часи як Генеральний суддя [див.: 49], а на останок і як сенатор з цивільного департаменту [див.: 42; 44; 65; 91; 99; 103]. Одним словом — він продовжував практичну діяльність як і в минулому періоді власного життя поєднуючи її з науковими дослідженнями та подорожами на більші відстані.

Так склалися обставини що в Одесі громада що існувала з 1860-х років, яка ще йменується як «стара», якраз у 1902 р. доповнилася новоствореною «молодою», що складалася з студентів, молодих викладачів, науковців, держслужбовців та інших [див.: 72; 110; 130]. Її фактичним очільником вважають пана Шелухина [див.: 19, с. 386; 119; 135], який крім цього через декілька років буде членом ТУП [див.: 72; 130; 135]. Не дивлячись на таку доволі умовну подільність одеських українських громад, вони все одно перебували під впливом одних й тих самих осіб, наприклад, Л. А. Смоленського та М. Ф. Комаря [див.: 95; 110; 130]. І сам Шелухин мав великі впливи не лише на своїх друзів, а й на їх дітей в українсько-самостійницьких поглядах, до прикладу на постать Ю. Липи [84, с. 70]. Новий етап у одеському громадівському рухові відбувся у 1903 році й пов'язаний з подіями які відбувалися тоді у Полтаві, величезний відгомін згоди і прозріння національної

свідомости прокотилися по всій Україні. Тоді відзначалося сторіччя існування нової української літератури, що супроводжувалося відкриттям пам'ятника І. П. Котляревському. Але величезний з'їзд українців не мав права щось виголосити на мові, якої це свято торкалося напряму, но вихід знайшовся, величезна кількість статей та досліджень у пресі. Це все пройшло немов буревій, а «море» української свідомости сколихнуло усю Україну, а найсильніше — Одесу. Лекції про Котляревського, які слухали всі охочі, да так що й місць у аудиторіях не вистачало з величезним залишком, твори Івана Петровича за декілька днів були вщент розпродані [див.: 11; 23; 130]. Внаслідок такого ажіотажу й загального піднесення одеські громадівці вирішили створити в Одесі, за подобою галицьких однойменних товариств, культурно-освітницьку українську організацію — «Просвіту». Остаточо в цьому їм допомогло українське віче 23 листопада 1905 року, де провідну роль відігравали «спікери» одеського українства: С. П. Шелухин, Д. Д. Сигаревич та І. М. Луценко — які на українській мові виголосили чому потрібна Україна та українське загалом [див.: 11; 23; 61; 81; 90; 91; 130]. «Просвіта» проіснувала до 1909 року й налічувала близько 540 членів. Протягом її діяльності у Шелухина проводилися обшуки квартири жандармами тричі, і якраз останій у 1909 році [135, с. 308]. Фактично вона стала центром де майже всі найвидатніші одеські українці об'єдналися задля поширення, захисту та відстоювання права на життя власної культури. Підтримувала своє існування «Просвіта» за допомогою особистих пожертв її членів, або кожного охочого, хто хотів би скористатися її послугами. Одеська «Просвіта» проводила науково-популярні та літературознавчі лекції, читальні вечори, хорові й музично-хореографічні номери, проводила вистави, утримувала бібліотеку (до якої виписували ще й українські видання газет: по одній з Росії та Австрії, дві з Америки) [див.: 11; 23; 130]. Найвідомішими та найпродуктивнішими лекторами «Просвіти» були Шелухин, Комаров, Сигаревич та Ніковський, які виголошували промови переважно на теми історії України та локальної історії (щоб нагадати що Херсонщина, у сенсі території

губернії, це теж складова України). Жінки також відігравали не останню роль у громадському житті, в самого Сергія Павловича, дружина була однією із лідерок жіночого українського руху, що сильно підтримував всю їх діяльність. Любов Миколаївна Шелухина також була головним редактором одеського часопису «Вісті». Крім цього їм обом ще допомагала племінниця Сергія Павловича — Марія Іванівна Шелухина. Пані Любові також належить ще ініціатива у створенні дитячих святкувань, пов'язаних з різними святами та які проводилися в будівлі «Просвіти». Важливим також буде згадати про взаємозв'язки одеської організації з іншими, особливо тримали зв'язки з Галичиною, Києвом, Миколаєвом та Черніговом, найбільшу роль тут відігравала преса: «Науково-літературний вісник», «Рада», «Діло», «Нова громада», «Правда» та інші [див.: 61; 72; 130]. Сам пан Шелухин неодноразово друкувався у цих часопис на різноманітну тематику, таким способом він продовжував співпрацювати з І. Я. Франком, особливо у сфері літератури та перекладу (С. П. Шелухин неодноразово надсилав свої поетичні твори з пейзажної та громадянської лірики) [див.: 7; 41; 62; 71]; окрім цього бував і у вищезазначених містах Наддніпрянщини та давав як там так і в Одесі лекції й виголошував доповіді [див.: 91; 95; 97; 98; 100], найвідомішою з яких є проголошена українською мовою у 1908 році в Чернігові на XIV Всеросійському археологічному з'їзді — «Про стародавність і державно правове значення назви «Україна»», яка супроводжувалася як диспутами, так і оваціями [див.: 61; 90; 91; 99; 100]. Конкретніше пан Шелухин виголошувалися тези щодо давности назви Україна, а саме від 1187 року з Іпатіївського літопису, про її історичність та використання Хмельницьким, застосування іноземцями даної назви протягом багатьох віків щодо означення наших терен [54, с. 190]. Цим він зазначав існування окремого українського народу що за антропологічним типом, мовою та національною культурою є зовсім відмінним від московського [54, с. 190; 91; 100]. Але на цьому Сергій Павлович не закінчив. Він виголошував ще одну доповідь, що певним чином закріплювало

та підтверджувало вищезгадані аспекти. Вона стосувалася причитання над мерцями, а основні висновки які там є вказують на традиційну для росіян шаблованість й одноманітність, а для українців — мелодійність, розмаїтість та індивідуальність (в залежності від особи мерця та його взаємовідносин) [54, с. 190]. Внаслідок деяких політичних утисків (затримань, ув'язнень та обшуків) одеську «Просвіту» було ліквідовано [див.: 92; 130]. Після цього він також брав участь у діяльності товариств «Українського клубу» та «Української хати» хоча вже й не так жваво [див.: 42; 81; 92]. Співпрацював з різними періодичними виданнями: одеською «Основою», «Листком пчеловеда», петербурзьким «Правом», «Одеським листком», журналом «Українська хата» та багатьма іншими [див.: 61; 81; 111]. Під час Першої світової війни брав участь у діяльності Червоного Хреста в Одесі, брав участь у благодійних лекціях де частина грошей шла на допомогу постраждалим від війни [див.: 55]. За весь цей період проживання в Одесі також він став членом ще багатьох наукових організацій: Київського юридичного товариства при університеті Св. Володимира; Історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті; Одеського бібліографічного товариства; Українського наукового товариства; Одеського товариства історії та старожитностей; Першого Одеського юридичного товариства; Археологічного товариства; Одеського відділення Російського технічного товариства [див.: 42; 61; 72; 96]. Ще, на додачу до «Просвіти», разом з І. М. Луценком у 1908 році були організаторами одеського «Товариства об'єднаних слов'ян» [див.: 81].

Паралельно з усіма видами діяльності, до яких так чи інакше був долучений пан Шелухин, саме в Одесі він почав долучатися й до політичного життя. Усе це було також спричинено й подіями в Російській імперії (Революція 1905-1907 рр.), так і внутрішнім завершенням формування української самосвідомості Сергія Павловича, що пов'язано і з його науковою, громадською діяльністю, і також з людьми які його оточували (друзі, товариші, наставники) [див.: 44; 99; 109]. Перші спроби потрапити до

політичної арени були невдачні, у 1907 році він намагався від партії «мирнообновленців» потрапити до II Державної думи [див.: 12; 116, с. 160]. Але сам політичний шлях С. П. Шелухина треба починати з 1905 року, під час заснування одеської «Просвіти» він почав ще більше взаємодіяти з різними українськими діячами, а те що він у Одесі відігравав одну з найактивніших українофільських позицій [див.: 19], як один з лідерів «молодої громади» [116; с. 164], призвело й до очолювання УДП в Одесі [див.: 72]. Згодом він також буде членом та представником Одеси на з'їздах ТУП [див.: 72; 130]. Перед цим, у грудні 1905 року в Одесі відбувалося українське віче там українській громаді вдалося виголосити свої ідеї та бажання, одним з головних доповідачів тоді й був С. П. Шелухин [див.: 63, с. 65], зі своєю промовою про історію України та її зносини з Росією. Не дивлячись на все це його діяльність залишалася переважно громадсько-просвітницькою, а основна сила уходила на роботу (як судді і прокурора) та науково-літературну й публіцистичну діяльності [див.: 44; 72; 91; 98]. У цей період основним його завданням, можна вважати, пошук захисту й законности української мови як основи української культури, що зазнала гоніння.

У 1917 році починається новий етап у житті Сергія Павловича Шелухина, його вже більше за все можна називати політичним [див.: 59], а початок пов'язувати з активною участю в діяльності Української радикально-демократичної партії (УРДП / УДРП пізніше реорганізована в ТУП/ Товариство українських поступовців, а ще згодом в УПСФ / Українська партія соціалістів-федералістів), очільником якої і був в Одесі [116, с. 155]. За спогадами ж Р. Млиновецького, хоча С. П. Шелухин й належав до цієї партії, але фактично був ще й одним з лідерів фракції українських самостійників [див.: 44; 91]. Важливим був ще й тісний взаємозв'язок в українській громаді міста, де цей діяч разом з І. Луценком та В. Чехівським користувалися великим авторитетом. Їх загальна відомість та поважність були одними з найголовніших чинників, які сприяли утворенню Українського керівничого комітету,

Херсонської української губернської ради, а ще й Одеської української військової ради, що вони очолювали відповідно й сприяло загальній консолідації Південної України з Києвом, як цілісної та гармонійної державної структури [див.: 47]. Під час утворення цих органів Сергій Павлович продовжував свою лекторську діяльність в громадськості [див.: 46; 48; 91], але тепер він використовував це вже на політичній арені, особливо вирізняється доповідь «Чим була і чим стала Україна», якою виголошували історію України від давнини й до їхньої сучасності [див.: 48; 91]. Хоча політичний курс і тримався на федеративність, пан Шелухин проніс лейтмотивом усіх своїх виступів дві дуже важливі думки: перша про засудження політики русифікації, а друга про неподільність та самостійність України. На Всеукраїнському національному конгресі цього діяча було обрано до Центральної Ради від Херсонської губернії [63, с. 69]. В другій половині 1917 року Сергій Павлович від'їжджає до Києва й в цей же час зникають будь які згадки про Український керівничий комітет. Його функції вже взяли на себе два інших, вищезгаданих, органи [див.: 48].

На початку своєї політичної кар'єри Сергій Павлович Шелухин як просвітник продовжував свою громадську боротьбу за існування, за давність та за законність української культури й державности. Він один з перших казав про відновлення української церкви, про захист та узаконення української мови і всіх інших традицій, прав та свобод, що були характерні для української народности. Вже пізніше, у Києві він буде казати про все теж саме на загальноукраїнську аудиторію. Його бажання та бачення Української державности метаморфозуються, але навіть й так це не завадить продовжувати відстоювання України у вимірі декількох проблем, які він собі сформулював, ще перебуваючи в Одесі: існування окремої української мови і культури, державної та правової традиції, а також власної історії [див.: 70].

2.2 Діяльність у часи УЦР, Гетьманату й Директорії

Звістки що сколихнули всю Російську імперію 28 лютого (13 березня) та 2 (15) березня не залишили осторонь нікого. Зміна влади, зречення імператора й загалом скасування монаршої інституції, все це призвело до пожвавлення та реновації українського політично-громадянського руху — вже 4 (17) числа того ж місяця в Києві було утворено Українську Центральну Раду [див. 63; 68; 126].

Як вже зазначалося раніше, цього ж 4 (17) березня було створено низку установ у Одесі, як Український керівничий комітет очолюваний С.П. Шелухиним [див.: 47; 48; 68]. В цей же місяць, як один із очільників одеського осередку Товариства українських поступовців, він вирушає до Києву на з'їзд організації який відбувався декілька днів з 12 (25) по 13 (26) березня, де охарактеризував основну діяльність її осередку в Одесі [див.: 135]. Що ще важливіше за два дні до того, 10 (23) числа, він мав за честь бути присутнім та виступати на другому засіданні Центральної Ради. Тоді ж він виголошував результати діяльності Українського революційного керівничого комітету в Одесі та його політичної програми, яка звучала так: «домагання демократичної республіки для України, себто навіть Гетьманщини, і цілковитої самостійності, коли се можливо» [цит. за: 135, с. 310]. Тут якраз і виділяється певний радикалізм одеського українства, більшість членів якої пізніше буде належати до Української партії соціалістів-самостійників, або в інших партіях відстоювати ці ж ідеї з інших позицій [див.: 45; 68; 101]. Крім цього він зачитав ще й зміст телеграми, надісланої комітетом, до керівника Державної думи, основний зміст якої — вимога повернути полонених галичан та греко-католицького митрополита Андрея Шептицького [див.: 135], якого до того заарештували росіяни під час окупації Галичини 1914-1915 років [див.: 63]. Чому комітет їми опікувався? А тому, що в одеського українства були дуже тісні взаємини та дружність з галицьким, загалом це відбувалося із-за вирування в їх соціумі великої поваги до осіб Франка І.Я. та Павлика М.І. [див.: 33; 68; 69].

Вже у період 6 (19)-8 (21) квітня 1917 року відбувається одна з найважливіших подій Визвольних змагань — Всеукраїнський національний конгрес [див.: 44; 63; 135]. Саме на ньому, як представник Херсонської губернії, С.П. Шелухин був обраний до складу Української Центральної Ради [див.: 90; 91; 125]. До того ж він одночасно працював в Центральному комітеті, відновленої в квітні місяці, Української радикально-демократичної партії й продовжував надалі, коли вона вже з 25 (8 липня) червня була переформатована в Українську партію соціалістів-федералістів [див.: 117; 125; 135]. Майже відразу він почав виступати на перших же сесіях УЦР з промовою про відновлення Української державності з моменту зречення від престолу Миколи II та правову безпідставність впливу на Україну Російських Установчих зборів [див.: 118]. З подібних позицій він тримався трішки більш відокремлено від інших очільників есефів, а вже 14 (27) грудня 1917 року була створена позапартійна фракція самостійників на чолі з Шелухиним та ще 19 членів [80; 115, с. 53; 118; 126]. Тоді він відстоював свої погляди так: «Усі, хто належить до партії федералістів, через те саме вже й самостійники, але ж самостійність у них уявляє в собі тільки неодмінну умову, без досягнення якої неможливий був би й федералізм. У політичній партії самостійників — самостійність є ціль. От виходить, що поки не досягнена самостійність державна, доти федералісти й самостійники в сій справі мають одно спільне завдання» [цит. за: 101, с. 29]. Відповідно до такої позиції й акцентовані погляду на природний суверенітет України, до III і IV універсалу, Сергія Шелухина неодноразово перебивали й зупиняли, а фракції самостійників пригрозили, щоб не руйнували відносин з Росією [див.: 108; 135]. Але розглядаєма персона ігнорувала це й до кінця існування Української Народної Республіки в 1921 році, а також і надалі вже у еміграції, виступав з позицій природного відновлення українського суверенітету. Під час виступів у Раді він критикував федералістів, які склали абсолютну більшість з різних партій крім УПСР і фракції Шелухина, бо вони ігнорували становище на Росії, з їх більшовицькою навалою [див.: 94; 108]. Дуже сильно критикувалися ним і

деякі закони «лівого» спрямування, як такі що розділяють український народ та не мають достатнього правового й наукового підґрунтя. Не дивлячись на дану конфронтацію, за визначні юридично-практичні та теоретичні досягнення, Сергій Павлович був затверджений УЦР як один з восьми Генеральних суддів УНР. За допомогою цього він найперший долучився на практиці до відновлення судової системи на теренах України. Але вже коли почалися перемовини УНР з країнами Почвірного союзу в Брест-Литовському 1918 року, стороником чого якраз був і сам Шелухин, його дослідження про відновлення української незалежності активно застосовувалося, після чого вони визнали існування Української державності [див.: 63; 115; 127; 135]. Вже з 24 березня 1918 року він заступив на посаду міністра юстиції УНР [див.: 9; 135]. Але навіть так йому доводилося паралельно з відновленням судово-правової системи, захищати українську культуру, а найбільше українську мову і закликати до українізації державних органів [див.: 7; 76; 93; 114; 126]. З правових досягнень вирізняються його розробки законопроектів, відповідно, про українське громадянство та національно-персональну автономію [див.: 61; 62; 121; 135]. Але вже у квітні він та інші есефи склали повноваження, на підставі непрофесійности уряду Голубовича, а через декілька днів станеться переворот на чолі з Скоропадським П. [див.: 135].

Після зміни влади, не дивлячись на те, що партія була в опозиції до гетьмана, Шелухин не вбачав у цьому проблеми, найголовніша для нього цінність — жива самостійницька Українська державність, якій він починає допомагати як дипломат. Потреба мирних перемовин Української Держави з РСФРР 1918 року, була неминучим і дуже складним політичним процесом, що впливав ще у намаганнях УЦР в останні дні свого існування, та базувалася на виконанні своїх зобов'язань більшовицькою Росією перед країнами Четверного союзу за Брестським мирним договором [див. зокрема: 85; 86; 87]. Не дивлячись на це, процес перемовин зміг заворушитися лише після приходу німецько-австрійської окупації на терени України і приходом до влади гетьмана

П. Скоропадського, внаслідок перевороту [див.: 53]. Основними питаннями що повинні були там вирішитися виявлялися у припиненні бойових дій на фронті, визначенні кордонів, репатріації громадян обох країн, поверненні рухомого складу залізниць до України, також у поверненні української культурної спадщини яка була вивезена до Росії, відкриті своїх представництв у обох країнах, поділі боргів та майна бувшої Російської імперії та інше [див.: 53]. Головним завданням залишалось укладення мирного договору [див.: 13]. Самі переговори відбувалися у формі пленарних засідань і відбувалися у будівлі Педагогічного музею в Києві, де раніше засідала УЦР. Вони розпочалися о 14:30 23 травня 1918 року [див.: 128]. Українська делегація була очолювана генеральним суддею Української Держави — С.П. Шелухиним [дод.: Б], його заступником призначено — О. Шульгина (пізніше замість нього П. Стебницький), ще серед членів делегації були О. Ейхельман, П. Линниченко, О. Сливинський, А. Свіцин, Х. Барановський та інші спеціалісти [див.: 13; 74, с. 90; 107]. Вже протягом мирної конференції були створені сім комісій з нагальних питань: політичну, юридично-редакційну, фінансову, економічну, військово-морську, комунікаційну та культурну, при останній була окрема комісія від міністерства сповідань [див.: 64]. Їх відповідно очолювали: О. Шульгин (потім М. Славинський), М. Могилянський, Г. Лерхе, С. Гутник, В. Бронський, Є. Сакович і П. Холодний [див.: 64]. З російського боку делегацію очолювали Х. Раковський (як її голова) та Д. Мануїльський з рядом експертів [див.: 56]. Початок перемовин ознаменувався проблемами одразу, обидві сторони не змогли узгодити повноваження своїх представників, хоча й швидко це вирішили [див.: 13]. Усі пізніші питання, що розглядалися на пленарних засіданнях постійно супроводжувалися довжелезними диспутами та перекручуваннями з боку російської делегації, щодо кожного питання, особливо у питаннях трактування тих чи інших пунктів того ж Брестського мирного договору. Доволі неспокійно але 12 червня був укладений прелімінарний, або також відомий як попередній мирний договір між Українською Державою та

РСФРР з такими пунктами: 1) зупинка бойових дій по всьому фронту; 2) умови та шляхи репатріації населення обох держав; 3) обмін та повернення рухомого складу залізниць, а також відновлення телеграфних, поштових та пасажирсько-залізничних зносин між країнами; 4) утворення представництв; 5) покращення умов для діяльності української та російської спілок Червоного Хреста; 6) відновлення товарообміну; 7) негайний початок переговорів про утворення мирового договору [див.: 13]. Внаслідок цього документу було досягнуте нетривале перемир'я, відновлене залізничне сполучення та інші види зв'язку, засновано консульства [див.: 13]. Не дивлячись на такі здобутки, далі ці перемовини стагнували все більше і більше, основним нарижним каменем залишилися державні кордони. Українська делегація стояла на позиціях етнографічного розташування, з урахуванням географічного, економічного та політичного аспектів. Російська сторона, в звичній для себе крутійській манері, заперечувала цьому не наводячи жодних дійсних аргументів та тягнувши час якомога довше [див.: 87]. Найтяжче це питання стосувалося кордонів з іншими територіальними утвореннями на розвалинах імперії, над якими було встановлено сторонній контроль (Дон, Бессарабія та інші). Фактично спіткнувшись на різночитанні Брестського миру 7 жовтня після отримання двох ультиматумів більшовицька делегація взяла паузу, яка фактично і завершила усі мирні перемовини між двома державами [див.: 13]. Понад місяць потому, 13 листопада 1918 року, РСФРР повністю анулює Брестський договір [див.: 85; 88]. Виходячи з цих даних, а також активності у більшовицькій періодиці, то стають зрозумілі постійні затягування російської делегації, що після прелімінарного миру активно виконували свої завдання щодо агітації на теренах демаркаційної зони, а також всередині Української Держави (в Києві, Одесі, Харкові та інших містах з російським представництвом). З іншого боку російська сторона підтримувала усілякі заворушення всередині України, як наприклад, зв'язок з Винниченком [див.: 14]. А найголовніше, РСФРР чекали поразки Німеччини у Великій війні, щоб

позбутися її сильного впливу на всі непідконтрольні більшовикам державні й територіальні утворення.

Під час тяжкої, комплексної та колективної роботи на мирних перемовинах з РСФРР, Сергій Павлович Шелухин, як очільник української делегації доклав максимум сил задля вирішення нагальних питань та захисту українських прав і справедливості. Поміж інших не менш професійних та цілеспрямованих колег, він все одно вирізнявся особливою харизмою. Був призначений він на цю посаду за свій авторитет як політика так і правника, в першу чергу; за словами П. Скоропадського він називає його ім'я першим серед кращих діячів УПСФ, хоча щодо самої партії гетьман був невисокої думки, а щодо Сергія Павловича, якого він особисто назначив головою делегації, ще писав [авторський переклад]: «Це безумовно видатна людина як в розумовому, так і в моральному ставленні із числа українських діячів. Я його завжди дуже цінував та поважав. Він доволі часто приходив до мене, але наша бесіда, зазвичай, не обмежувалася питаннями мирних перемовин. Дуже поміркованих політичних поглядів, він різко змінювався, коли діло йшло про самостійність України. Тут він часто впадав у крайності. Якщо би не це, він був би надзвичайно бажаним у складі уряду. Я йому вірив, і до останнього дня він залишився в моїх очах чесною, відкритою людиною.» [цит. за: 18, с. 213]. Доволі дивної, але все ж таки позитивної характеристики йому надавав і Д. Донцов, що тоді був у Києві як спеціаліст щодо вирішення проблеми українських кордонів і допомагав в цьому питанні делегації, писав він так: «Шелухіна люблю за його темперамент та інтелігентне обличчя. Як правник — він хаотичний.» [цит. за: 16, с. 12]. У його споминах гетьман теж описував Шелухина, як одного із найкращих українських політиків-практиків, хоча і з сумнівами у правничій сфері. Разом з Донцовим, Сергій Павлович мав долі сварити УЦР та Грушевського [див.: 16], від чого він не відступив ні 1920 році [див.: 25], ні наприкінці свого життя [див.: 32]. У спогадах еміграції Шелухин запам'ятався як великий український патріот [див.: 15]. Окрім таких болючих

для нього питань самостійності України, її територіальної визначеності, культурної свободи, а також бажань відшкодувань від Росії за тортури [див.: 128], не забував Сергій Павлович і своїх давніх неприязницьких поглядів щодо німців, особливо під час перемовин з Росією, хоча виділялися вони у особистому спілкуванні [див.: 16; 53]. Аналізуючи ці спогади про нього, а також реконструюючи почуття зі сторінок його робіт та участі у мирних перемовинах, автор виділяє С.П. Шелухина як особистість запальної вдачі, що під час даного історичного процесу не позбулася своєї професійної наснаги правника та політика, не загубила критичність мислення та стояла на своїх особистих позиціях — любові до України, її щастя, відновленої та свободної культури та без російських, більшовицьких та німецьких окупантів. Після зриву перемовин, Шелухин все ж таки не полишив державобудівництво, спочатку ще під час переговорного процесу налагоджував взаємини з Кубанню, що буде проявлятися й пізніше за Директорії [див.: 112], але крім цього вже й як сенатор, з липня місяця, продовжив роботу над побудовою судово-правової системи, а також української самостійної мови й культури [див. зокрема: 17; 114; 135].

Після того як II Гетьманат був повалений, Сергій Павлович знову таки залишився при владі. Йому та пізніше вже іншому сенаторові було доручено керівництво комісією щодо кримінального переслідування та притягнення найближчих союзників Скоропадського за звинуваченням у їхньому бажанні й діях щоб: «скасувати українську державність і прилучити Україну до Московської (Російської) держави озброєною силою» [цит. за: 107, с. 105]. Також він деякий період часу виконував обов'язок міністра Юстицій [див. наприклад: 10; 90; 91; 135]. Але після цього у 1919 році як дипломат, член делегації, вирушає на Паризьку мирну конференцію [дод.: В] до 1920 [див.: 120; 135], після цього у тому ж 1920 вже до Риги, де була конференція між поляками та більшовиками [див.: 60; 68; 75; 135]. Тобто вже з 1919 року він вирушає з Батьківщини і більше до неї не повернеться [див.: 79].

Відповідно до розглядаємих подій у 1917-1921 роках чітко прослідковуються різні погляди та ідеї Сергія Шелухина з різних питань. Продовжити вважаємо за потрібне з ти, що ми не згадували, або робили це мало. Неодноразово казалось що Сергій Павлович був членом УПСФ, але бачення федерації у нього було доволі специфічним і дещо нагадує вже існуючі концепції, а також майбутні Липові, щодо Інтермаріум, але Шелухин уявляв його для себе біполярним: Чорномор'є-Адріатика, виходячи з культурних, економічних та географічних причин, хоча вони й могли не сильно збігатися з реальністю [див.: 131]. З питань щодо існування держави він наголошує на важливості та обов'язковості трьох елементів: народу, території та верховної влади. І щодо останнього за ідеал він брав демократичну республіку з народовладдям як його рушійною силою [див.: 133; 134]. Територія держави є не менш важливою, але окрім культурницьких та етнічних характеристик, повинна у синергії враховувати й політично-економічні засади [див.: 122]. В усьому цьому релігія певним чином співпадає у розумінні Шелухина з загальною культурницькою політикою в Україні, а саме що українська церква потребує автокефалії та українізації служби, а ще реновації клерикального складу [див.: 37]. Державна українська мова — питання яке має лише одну відповідь, у державному баченні Шелухина [див.: 29; 76].

Знову ж таки звертаючись до зазначеного вище, ми чітко можемо вбачати Сергія Павловича Шелухина як вельми активного політика, шанованого правника, а також персону з особливими поглядами на Україну, як державу й Батьківщину. Його думки гучно перепліталися з його діяльністю, а особливо з тим, що було у підґрунті його особистості [див.: 68].

Розділ 3. ТВОРЧИЙ ДОРОБОК ДОБИ ЗМІН

3.1. Спадщина тяглістю в півстоліття

Не дивлячись на те, що сім'я була ядром у підґрунті на творчому та патріотичному шляхах еволюції Сергія Шелухина, перші творчі доробки відгукуються вже з другим етапом особистісного формування — освітнім процесом. Першим відомим нам у цьому плані є згадуваний вище підручник з тригонометрії [див. наприклад: 61; 91], як прояв його початкових захоплень цариною математики, що проявилися у вступі на математичний факультет Київського університету, а як, знову ж таки, згадувалося вище в другій половині студентського життя до душі йому більше припадає право [див.: 61; 91]. Але не одне навчання було в центрі його життя того часу, так майже з самого початку, з 1883 року, він залучається до літератури та київського громадівського руху, що призводить до великої кількості публікацій у різних українських мистецьких часописах (дебютує у 1887 році в галицькій «Зорі» [див.: 38]), а конкретніше реалізовував твори розмаїтих ліричних жанрів [див.: 7; 15; 41]. Найпершими з таких є приклади пейзажної лірики присвяченої порам року: «Зимньої ночі», «Весна», «Захід весною в лузі»; переклади: «Агарь в пустині (з Уейського)», «Аріозо Іоланти (з ліричної опери П. Чайковського)»; трагічна балада «Рибалка»; громадянські вірші-присвяти, як «На вічну пам'ять Т.Г. Шевченкові», «Посвята М. Лисенкові». А також особливий вірш, як пам'ятка студентської драгоманівщини «Гей до згоди!» та ще декілька громадянсько-патріотичної та абстрактно-романтичної тематики [див.: 7; 15; 41].

У період з 1888 до 1902 року пасивно продовжував літературну роботу, але тут квітне його юридична наснага як практика та теоретика, що відбивається у публікаціях в даній сфері у місцевих часописах: «Елисаветградській вѣстникъ», «Бессарабець» та інших [див. зокрема: 44; 61; 81; 91]. В ці ж роки він публікує конспект лекції В.Б. Антоновича, при

узгоджені з професором, про різницю між українцями, поляками та росіянами [див. зокрема: 33; 36]. Ще цікавиться медичною справою та навіть прослуховує два курси з психіатрії в Кишиневі [див.: 33], виступає з доповідями у Медичному товаристві та публікує статті за даною специфікою [див.: 33; 61; 91].

Фактично, ще більш щільно, його творча діяльність в Одесі переплітається з громадською. Основна тематика історична, переважно про відстоювання прав української мови, культури, різноманітності, окремішності (в історичному та психологічному) від поляків та росіян та врешті решт свобод та прав людини й громадянина. Крім цього Сергій Павлович дуже часто звертається до біографістики, яку він подає, переважно, як спогади та некрологи де часто згадує про людей які мали на нього великий вплив [див.: 24; 28; 30].

Одна з найперших таких робіт цього часу, це некролог (українською мовою, під псевдонімом Сергій Павленко) 1902 року про Рудольфа Вірхова [12] — славетного лікаря, гігієніста, громадського та політичного діяча Пруссії, який своїми вчинками та знаннями здобув визнання тодішнього всього світу. Шелухин розповідає спочатку про короткі біографічні дані, нещодавно, для Сергія Павловича, померлого, а потім про науково-медичні погляди, підходи, поширення їх в маси, після цього звернув увагу на дуже погане становище поляків під владою Пруссії, але не дивлячись на те, що Вірхов сам німець він починає з цим боротися як громадський діяч, а потім і як політик, виступає за принципи людяності та реформи медичних поглядів. В кінці розповідається про сам поховальний процес, про те хто прощався з ним, хто віддавав йому почесні, а також про велику повагу до нього самого кайзера [див.: 24]. Увесь твір пронизаний величезною повагою до Вірхова і як науковця, і, особливо, як громадського діяча, що може бути пов'язано з наявністю студентських друзів поляків. У інших творах Шелухина, можна також прослідкувати його впливи, пов'язані з гуманністю.

У 1909 році виділяються дві дуже цікаві роботи, першою з них буде розглядатися «Літературні герострати українства» [3] українською мовою, під псевдонімом С. Просвітянин. Уся робота веде як лейтмотив ідею про безглуздість боротьби між собою українських часописів та тяжкий злочин, як він називає, «критиків» у вбивстві й знищенні молодого цвіту нашої літератури (морально), а також монополії одного часописа над думкою більшості і німе придушення опозиції. Усі ці звинувачення йдуть у бік часопису «Рада», а тими «критиками» він прямо називає та звинувачує їх в першу чергу — Сергія Єфремова та Дмитра Дорошенка, останнього й у еміграції буде критикувати Шелухин за його історичні твори. Весь цей твір пронизан певною образою та непорозумінням між обома сторонами, але Сергій Павлович наводить доволі об'єктивні дані, що доволі сильно дискредетують цих, як він називає їх, «критиків» [див.: 3]. Дана робота являє собою точку найвищої напруженості між розглядаємою персоною та редакцією «Ради» [див.: 19], хоча пізніше він продовжить публікуватися у часописі, а ще проявом підтримки Миколи Міхновського з яким мав багато спільних знайомих та, найголовніше, ідей тому найближчим часом він надіслав один з підписаних примірників даної роботи йому, за що вже Микола Іванович красно дякував [див.: 124].

Інша праця цього ж року має назву «Н. В. Гоголь и малорусское общество» друкована російською мовою [30]. Ця праця була спочатку прочитана як доповідь в Одеському університеті та пізніше видана у 1909 році до століття М. В. Гоголя. Хоча може й здатися, що ця робота є лише невеликою літературознавчою розвідкою, але ця робота є доволі компактною і в той же час розлогою. У ній було зачеплено багато історичних та політичних питань. Одним з таких була історія України, а саме від доби славетної козаччини яка доволі сильно поєднана з об'єктом цієї праці, та й автором також. Прослідковується відношення й самого Шелухина, особливо до козацької старшини, Івана Мазепи, Кирила Розумовського та інших. При всьому цьому розглядається й те, що колись більш культурний та освічений український народ поступово

занепадав до моменту його сучасности, а найбільшими винуватцями, автор називає якраз козацьку старшину, що продала й продавала раніше свою мову та культуру задля власного збагачення, й приймала ту націю якій продавала свій нарід [див.: 69]. Доволі тонко і з певною боязкістю згадується й про неправоту й умовну короткозорість російських царів й імператорів. В згаданому контексті починається й історія родоводу Гоголя, що походив з козацького гетьманського роду Остапа Гоголя. Аналізуються впливи його найважливіших творів з українським духом, хоча й написаних російською: «Тарась Бульба» й «Вечера на хуторѣ близь Диканьки» [див: 30; 69]. Сергій Шелухин надає великого сенсу цим його творам і власне Гоголю як постаті, де він зазначає про величезний його вплив на все російське суспільство, культуру, мову (вважає та підкріплює доказами інших науковців про більшу роль Гоголя ніж будь якого іншого російського письменника, в тому числі й Пушкіна) [див.: 69]. В даній роботі пан Шелухин викладає думки про те, що для українців навіть краще, що Гоголь писав твір російською, бо так він звернув увагу більшої кількості небайдужих з московитського суспільства. Неодноразово згадується, що він вважає Гоголя видатним українським письменником, але з певною трагедією життя. Мимобіжно, ще на початкових сторінках звернув пан Шелухин увагу на термінологію: що саме собою являє Україна (в нього походить від рідний край, країна) та хто такі українці, великороси, общеруси, нагадав про поняття Малоросія (походить від грецької церковної традиції), а також, що Малоросія це лише мала частина України [див.: 30; 69]. Тобто се була одна з перших праць де він розпочав свої ономастичні дослідження назви Україна, що продовжував аж до своєї смерті.

Вже у 1911 році видається новий науковий нарис Сергія Павловича українською мовою, та під справжнім ім'ям, «Значіння рідної мови для народности» [26]. Певним чином, цю роботу можна назвати гімном проти асиміляції, російського націоналізму, верховенства «державної мови». Лейтмотивом цього твору ми вважаємо у донесені такого сенсу — окремий,

свобідний розвиток народних мов та культур, а особливо української та білоруської, що своїми особливостями заповняють недоліки «великороської» культури підсиливши її ще більше, ця остання частина проявляється більше як доповнення заради пом'якшення цензури. Пан Шелухи дуже сакралізує у цьому творі поняття мова й поєднує її з поняттям душі. Дуже ярко він описує геніїв нашої літератури, й говорить, що було б їх ще більше, але зросійщення згубило ненароджені таланти, а метання між тою чи іншою мовою і культурою спричинило потім роздвоєння душ, яке губить людину, як приклад наводить того ж Гоголя, який дуже залежав від чужої думки (особливо від «кружка пушкінських друзів», як їх називає Сергій Павлович) [див.: 26].

Наступним до розгляду буде взятий *Magnum opus* «одеського» періоду творчості Сергія Павловича Шелухина, а саме робота під назвою «Нѣмецкая колонизація» 1914 року видавництва [31], її він видав вже під власним ім'ям, а не псевдонімом. Змістовність даної праці у дуже специфічній, але нагальній для того періоду часу, юридично-політичній тематиці в собі об'єднує елементи юридично-теоретичні, краєзнавчі, етнографічні, історичні, юридично-практичні, а ще й політичні дослідження (зокрема виділяється проблематика пропаганди й маніпуляції). Як підсумок його ґрунтовної та тотальної практичної діяльності (як правника) та науковця, за низкою вже вище згадуваних тем, це є також адаптацією до сучасних йому подій та цензури, і доповненням до виданої у 1913 році під псевдонімом Павленко С. «Чи бути чорноморській Німеччині?» [див.: 40]. Робота зосереджена переважно на Одеському, Ананьївському та Тираспольському повітах де він мав честь подорожувати й де була зосереджена юридично-практична діяльність як мирового судді та прокурора. Ся робота починається зі вступу, де він каже про дуже давню проблему німецької колонізації увага до якої була звернута лише у 1914 році, з початком Першої світової війни [див.: 69], вказується на цілеспрямоване замовчування цього питання у колах політичних, а особливо в інтелігенції. Тут проявляються його доволі пильні й недовірливі погляди щодо

німецького населення та народу загалом, що певним чином нікуди не зникнуть навіть під час Української революції [див.: 16; 69]. Сам пан Шелухин висвітлює деякі свої етнографічні спостереження щодо цих Причорноморських місцевостей і зазначає про велику шкоду основному та «корінному» населенню цього краю — українців (так їх і називає, також зазначив що малорос — поняття некоректне, дуже вузьке та не історичне) [див.: 69]. Далі йдеться про запорозьку колонізацію, як він сам зазначає, «Ганської України» [див.: 31] та про умови які склалися в той період з українською державністю, конкретніше у XVII-XIX ст., про її проблеми та причини зникнення, як внутрішні так і зовнішні. Найбільшого засудження в цій роботі зазнає козацька старшина. Присутня ще мимобіжна критика царату, але вельми латентна. Що нас і підводить до основної події твору — німецької колонізації, як однієї з найбільших політичних помилок імперської влади. Далі йде мова про історію вже самого процесу колонізації на території Російської імперії, про, як він це назвав, «колонізаторські експерименти» на Поволжі та Кавказі. Розглядаються у декількох розділах німецький контингент; державна політика та її причини, невдачі й наслідки; політика самих німців у Німеччині (переважно Прусія) та їх пропаганда у пресі. Далі йде повторний огляд цих явищ разом з документами, договорами, маніфестами, судовими справами, уривками з законів. Узагальнюються тези про велику шкоду німців усьому населенню Причорномор'я Херсонської губернії та й Російської імперії загалом. Праця завершується пропозиціями, підкріпленими законами та різними правовими нормами, щодо вирішення проблеми німецького панування у різних сферах життя [див.: 31].

Беручи все це до уваги, у творах з доволі різноманітних тематик можна побачити те на яких авторитетів з того чи іншого питання Сергій Павлович покладався. Деякі в нього були у великій пошані, як В. Б. Антонович, С. М. Соловйов, І. Я. Франко та інші. Згадував пан Шелухин і своїх сучасників, на яких спирався при роботі над деякими працями, серед них вже вищезгадані В.Б.

Антонович та І.Я. Франко, а також М. С. Грушевський, Д. І. Багалій, Д. І. Яворницький, серед інших були також й ті з ким у нього були суперечності та дискусії [див.: 69]. Велике різноманіття творів Сергія Павловича Шелухина дає змогу сказати про велику ерудованість цієї персони, яка спирається на велику джерельну та літературну базу та продукує власні, іноді навіть дуже унікальні, роботи, що засвідчують про його погляди на життя людини й українського народу, так окрім цього ще й знаходять місце у його особистій, фаховій та громадській діяльності. Дуже цікаво у роботах цієї доби його життя («додержавотворчої») виявляється вдача пана Шелухина: його спритність, гуманність, активність, ерудованість, вибуховість та нервовість, нетерпимість (особливо до німців, що збережеться теж з ним до кінця життя; частковий антисемітизм, але з наявністю симпатій до сіоністів та сіонізму), громадянськість, скандальність, патріотизм та амбітність, що йому не заважала у любові до України та боротьбі за її гідність [див.: 19, с. 313, 366, 386; 20; 69].

Окрім символічності змістів його робіт «додержавотворчої» доби, що вказують на його наукові, громадянські та політичні погляди, дуже розмаїтно проглядається й питання щодо самоідентичності даного актора. У вирі історичного процесу на українських теренах, до початку революційних подій 1917-1921 років, вирізняється проблема популярності та обов'язковості у наявності розмаїтої псевдонімії, заради одночасного збереження авторства та конфіденційності. В чому найяскравіше і показовіше вирізняється самоусвідомлення авторів у специфічних галузях (мистецтво, журналістика, наука, революція та інших). У галузі історичних досліджень ономастика посідає доволі значуще місце, що є дуже справедливим зі сторони одночасної лаконічності та багатовимірності, що надають основні об'єкти її вивчення — імена й назви. Через свої специфіки, таке її відгалуження як антропоніміка є дуже важливим для автора у даній праці. Згадана дисципліна у синергії із вказаними студіями дає можливість глибокого характеризування історичного та інтимного контексту в якому перебувають та яким є досліджуванні

особистості. Відповідно до вищезазначеного ми пропонуємо розглянути псевдонімію, як категорію антропоніміки через яку відбиваються особливості самоідентичності Сергія Павловича Шелухина як активного українського політичного, громадського й наукового діяча кінця XIX — початку XX століть [див.: 20; 69].

Беручи до уваги життєвий шлях пана Шелухина, ми зазначаємо, що в нього існувало близько 18 псевдонімів [див.: 57]. Трохи відхиляючись від основного напрямку нашої праці, хотілося би зазначити, відповідно до вивченої літератури [див.: 104, 105, 113] автор надає таке визначення категорії псевдонім [див.: 104] — це особливий антропонім який був вигаданий та використаний за власним бажанням з метою конспірації (через особистісні, політичні чи юридичні причини) [див.: 104, с. 215; 105], але зі збереженням авторства певної персони чи групи осіб, які є учасниками специфічної спільноти. Відповідно до цього означення одразу треба виокремити, пан Шелухин використовував псевдоніми як громадський діяч, поет, науковець юрист та історик [див.: 132, с. 181]. Потреба їх використання впливає з політичних умов життя у Російській імперії, з цих же причин вони й використовувалися, приблизно, з 1883 по 1917 роки, тобто від початку навчання в Київському університеті, хоча деякі роботи він публікував і під своїм справжнім ім'ям переважно у формі «Сергій Шелухин» українською мовою та подібно до цього російською [див. зокрема: 28; 31]. Така велика кількість найменувань даного виду характеризувалася загальними тенденціями, що вирували у громадсько-політичному житті Австро-Угорської та Російської імперій [див.: 57; 105], а особливо в представників підкорених народів та нових ідеологій у проміжок часу з кінця XIX й до початку XX століть.

Відповідно до особливостей псевдонімів Сергія Шелухина автор виділяє їх у 6 груп відповідно: 1) Автонімічні криптоніми (С.Ш.; Ше-ин, С.; Ше-хин, С.; Ше-хін, С.; Ш-хин, С. [див. наприклад: 57; 123, с. 25]) — вони вигадані з використанням справжнього імені автора за допомогою виділення перших літер

імені й прізвища, а також синкопи, тобто відкидання середини прізвища; 2) Ойконімічні псевдоніми (Денезький; Полтавець, С. [див. наприклад: 57; 129, с. 356]) — пов'язані в першу чергу з місцем народження Сергія Шелухина, Денезький як той що з села Деньги, а Полтавець, бо вказане раніше село знаходилося тоді у складі полтавської губернії [див. зокрема: 22; 40; 44]; 3) Гетероніми (Просвітянин; Просвітянин, С. [див. наприклад: 23; 57; 123, с. 20]) — використовувалися при написанні робіт однієї тематики, пов'язані з просвітницькою діяльністю та роботою Наддніпрянських «Просвіт» [див. наприклад: 23]; 4) Фреонім (Крутій Вертійович [див.: 57; 77; 106, с. 32]) — пов'язаний з вдачею розглядаємої персони, а точніше з його хитрістю й нервовістю [20; 106, с. 32]; 5) Апелятивні псевдоніми (Учитель; Чміль; Подорожній [див. зокрема: 57; 77]) — загальні назви, вони використовувалися хаотично, але вказують на життєві обставини пана Шелухина, так Учитель натякає на те, що він працював вчителем права в одеських закладах освіти [див. зокрема: 44], Чміль — як діалектна варіація назви джмеля у степовій та лісостеповій Україні, на його любов до бджолярства, яким професійно займався його старший син [див.: 40; 44; 51, с. 96], а Подорожній — на життя після закінчення університету та фахові особливості його роботи [див. наприклад: 31; 40; 44]; 6) Генеалогічні або патронімічні псевдоніми (С.П.; П-ко, С.; П-ко, Сергій; Павленко, Сергій; Кондратенко, С. [див.: 51, с. 264; 57; 123, с. 18-19; 129, с. 356]). Щодо останньої групи, то на них як основний предмет даного дослідження треба зупинитися трішки детальніше. Спершу хотілося б зазначити, що вони є найбільш вживаними у його творчому доробку. Але й тут треба невелика виноска про те, що їх теж можна поділити на дві підгрупи і якраз перша, що є найбільш вживана, утворена із різних метаморфоз псевдоніма «Сергій Павленко». Ці трансформації подібні до тих, що були названі при розгляді автонімічних криптонімів (1 група), тобто виділення перших літер та використання синкопи. Але повертаючись до повної форми цього псевдоніма, що складається з двох онімів, то один вказує на справжнє

ім'я, а другий утворений з імені батька пана Шелухина у формі українського патронімічного прізвища із додаванням суфікса -енк-, що за своїм значенням ідентичне імені по батькові — Павлович, тобто «син Павла». Щодо другої підгрупи, що складається з одного псевдоніма — «Кондратенко, С.» [див.: 57], то тут все трошки глибше і пов'язано воно із генеалогічними дослідженнями Сергія Шелухина щодо свого роду. Треба одразу зазначити дивлячись на особливості часу в який він жив, то даний інтерес у нього був не із цікавості, а з цілковитої обов'язковості, що впливала із потреби доводити своє дворянське походження, що він якраз у 1912 році в Одесі й зробив [див. зокрема: 44; 132]. За тими документами, що він досліджував і які доповнилися роботою сучасних істориків, зачинателем роду був козак Кондрат Шолуха/Шулуха (в документах велика варіативність цього прізвища/прізвиська) [див. наприклад: 132, с. 182], за бойові заслуги якого його синам Василю та Кирилу було надано статус дворянинів, хоча в записах вони якраз і фігурували найчастіше з другим онімом виду Кондратов/Кондратенко [див.: 132, с. 187]. Якраз в наступного покоління, у Якова Васильовича, він є дідом нашому актора, з'являється і закріплюється прізвище Шелухин [див.: 132, с. 187].

«Додержавотворчій» період, що тривав у житті С.П. Шелухина до 52 років залишається дуже ґрунтовним у сфері дослідження поступу та формації постаті такої величини. Активність, вдача, цілі, що найяскравіше збереглася на сторінках його робіт, дають нам цілком очевидні відповіді на запитання: «Чому він став таким?», «Чи могло б бути інакше?». На перше відповідає та любов до України що зростила у ньому сім'я, виховала та надала крила українська інтелігенція під час здобування освіти та правда, як істина його честі, що прийшла під час роботи зі знедоленими побратимами на Півдні України. Не дивлячись на свої погляди, не дивлячись на свій доволі крутійський характер — Україна для нього була більшою за ідею та лад, вона була частиною, а саме фундаментом його душі, яку в 1917 році він почав захищати та відстоювати вже як політик, не відкидаючи культурницького та наукового минулого [див.: 69].

3.2 Надбання державотворчого періоду

У буремний період будівництва держави на творчість залишається все менше й менше часу та й з його ходом С.П. Шелухин все одно не полишає цієї справи, але тепер вона набуває іншого значення і слугує на користь Української державности. Даний період у його діяльності вирізняється активною співпрацею з різними часописами. Там він діє переважно як журналіст та політик, хоча наукова діяльність нікуди не зникає, а продовжує розвиватися з новою силою [див.: 102]. Саме в цей період його роботи відрізняються особливою емоційністю та боротьбою, їх філософський та політичний сенс проявляється в нових формах й образах, але зберігаючи досвід «додержавотворчої» минувшини та дух (у сенсі вдачі) пана Шелухина.

Наступна брошура випущена французькою мовою у 1919 році в Парижі, де був Шелухин як член делегації, й має таку назву: «L'Ukraine, la Pologne et la Russie et le droit de libre disposition des peuples» [35]. Вона перекладається як «Україна, Польща та Росія і право вільного самовизначення народів» [див.: 82]. Дана праця згуртована навколо глобальної проблеми репрезентації України світові та зачепила велику низку питань, що допомагають при цьому. Найголовніше воно трактує велику різницю між цими трьома народами та виокремлює особливості їх взаємовідносин у двох зв'язках: Україна-Польща та Україна-Росія. Сергій Павлович чітко зазначає, що ця проблема не є новою, а існувала завжди і впливає не лише з історії, але й з природних причин, таких як антропологічний тип та народна психологія. Виділяються основні відомості про Україну та політику по відношенню до неї, а саме можливості прояву їх ідентичности, а точніше, те як це заборонялося робити. Зазначається, що це є не тільки проявом імперіалізму керуючої верхівки, а й природним явищем всього народу. Так поляки проявляють свої гонорові зазіхання заради задоволення власних політично-моральних потреб і саме через це бажають захопити й жити

на теренах від Балтії до Чорномор'я. Щодо росіян, то там все ще гірше, якщо для поляків то є більш набуте, то для них це норма, як для народу який вбачає, що все від Європи до Азії, та океанів це їх, що вони повертають. Росіяни поважають лише насилля, не мають людської гідности, тому й чужі права й свободи, то є об'єктом для знуцання. Крім всього цього пан Шелухин наголошує на особливостях українського народу між цими хижаками та власної державности, що після ліквідації інституту монархії на тих теренах, відновлювала свою незалежність, що з часів козаків та Хмельницького відстоювала ідеали свободи, рівности й братерства. І все це підтверджував діяльністю урядів 1917-1919 років, згадуючи безпосередньо й свої здобутки [35]. Що є також дуже показовим і особливим, дана робота просякнута ідеями не лише самостійности, але й подібних до ліберального націоналізму.

У 1920 році, коли ще С.П. Шелухин був як член делегації УНР на Паризькій мирній конференції у Франції, вже у віденському українському тижневику «Воля» виходить друком його стаття «Зрадники і патріоти» [27]. Ця коротка, але дуже змістовна стаття тримаючи за лейтмотив гасло Французької революції: «Рівність, братерство й свобода» ставила за мету прояснення положення всіх народів що постали на руїнах Російської імперії по її загибелі, а найголовніше по які сторони вони стоять відносно російського. Традиційно звертаючись до історії, Шелухин згадує про те як боролися різні народи й держави за свою незалежність, через призму вищезгаданого девізу як апогею сучасної, для нього і для нас, моральности. Найбільш цінною тут виступає екзистенція цих народів у згаданій вище моральности, що проявляється лише в боротьбі за ці три цінності, а особливо свободи. Тому пан Шелухин й вказує на патріотів як тих що борються за своє, співчувають у цій боротьбі іншим, а також сам не несе загарбання. Представляє він й фактичні приклади співчуваючих у різних площинах: лорда Байрона, поета Старицького і Т.Г. Шевченка [див.: 27, с. 98] - як істинних патріотів людства. Через подібні категорії Сергій Шелухин висвітлює свої ідеали гуманізму, що він закладав ще

під час роботи над працею «Рудольф Вірхов — громадський діяч» [12] (1902). Ще однією з важливих складових цієї роботи — це взаємини підкорених народностей минувшої імперії з росіянами. Наголошується, що саме вони і є зрадниками не лише людства, а й самого поняття «Революція», бо єдине їх прагнення виявилось у всіх політичних еліт, як у правих так і в лівих, замінити гнобителя з «царя/імператора» на «російський народ». І саме своїми діями та думками вони зруйнували бажання інших народів зберегти одну державу, з позицій демократизму і федералізму. Наостанок, знову таки ж, звертаючись до історії, Сергій Павлович наголошував на тезах правомочности України мати незалежність, відповідно до договору 1654 року, бо єдиним зв'язуючим елементом у законній підконтрольності українських терен імперії був лише цар/імператор [58, с. 273; 115; с. 53], а після ліквідації монаршої інституції, Шелухин казав так: «Народи ці внаслідок скасування влади царя, розв'язалися, і український нарід вернувся політично в своє попереднє становище Української Народньої Республіки» [цит. за: 27, с. 101]. Ця робота є доволі цікавим проявом синергійних поглядів С. Шелухина у питаннях гуманності й політично-правових засад в діяльності державотворчій та дипломатичній, у славній боротьбі за самостійність України, як незалежного суб'єкта міжнародного права.

І останній з розглядаємих творів «Назва України. З картами.» [34], 1921 року видання у Відні. Цей твір створений та виданий у той тяжкий час коли Сергій Павлович Шелухин знаходився у перехідному стані. Цей момент коли він відходить від політичної роботи й залучається до наукової емігрантської. За допомогою своїх старих розробок та нових можливостей, як у доволі символічні синергії він продукує сей твір. Він за допомогою різних європейських карт (нідерландських, французьких та тощо) доводить давність назви Україна, про її знаність в Європі, а найголовніше — відокремленість та самостійність, як від поляків так і від росіян [див.: 34].

Вищезгадані праці, що були надруковані у добу Української революції, дає цікаву картину розвитку, як творчого досвіду пана Шелухина, так і зміни його професійної діяльності. Він стає не просто просто політиком, а, фактично, одним з будівничих та захисників нової держави. На його сторінках не питання локального характеру тепер, а цілком загальнонаціональні, ті що актуально захищати було не тільки тоді, а й у сучасному XXI столітті.

ВИСНОВКИ

Громадсько-політична діяльність Сергія Павловича Шелухина у 1917-1921 роках вирізняється величезною строкатістю та активністю. Відповідно до поставлених на початку роботи завдань, автор хоче констатувати, що була вивчена та проаналізована розмаїта джерельна та літературна база за даним об'єктом дослідження, а також і тої що лише мимобіжно торкається його. Окрім вищевказаної аналізуючої роботи, була також, як доповнююча, проведена й евристична, що дала змогу нам доторкнутися під час дослідження до нових тем, що не були ще зовсім розроблені. Таким є дослідження антропонімії Сергія Павловича Шелухина у її походженні та прояві в контексті життєвих обставин.

Відповідно до біографічних даних, що розглядалися, у 1917-1921 роках нами прослідковується чітко сформована особистість з власними поглядами й ідеалами, що нерозривно пов'язана і з повагою ставиться до свого минулого й сучасного: сім'ї, освіти, друзів, товаришів, конкурентів та супротивників, ворогів. Сей зв'язок, що сформував даного актора, є водночас і унікальний, водночас і подібний до інших його сучасників, але саме ті невеликі відмінності що є, дають нам цікавий життєвий шлях, як комплекс різних явищ внутрішніх (переживання та вдача) і зовнішніх (матеріальне, соціальне, політичне становище й тощо).

Найяскравіше згаданий комплекс проявляється у творчому доробку пана Шелухина. Якщо при розгляді «додержавотворчої» спадщини прослідковується людський прогрес, як особистісне зростання та духовна боротьба, що за допомогою краснописемства виражає те, що заборонене та карається цензурою. То, відповідно у «державотворчій» добі воно виражається, ще вільніше, красномовніше та відповідальніше. У цей період немає лірики, бо він вже не юнак. Проблеми, що він до того вивчав та досліджував були більш локальніші й стосувалися лише його особистих інтересів та бажань. Після 1917 року все змінюється, настає незалежність та самостійність не лише України, за його ж

працями, а також і душі українського народу. Не все так романтично, як автор це певним чином подав, з цим всім прийшли нові виклики, а Україна зі своїми синами й дочками повинна боротися. Так само воно відбивається й у Шелухиновій творчості 1917-1921 років — це боротьба за нагальні Всеукраїнські потреби історичного, юридичного, державного, освітнього, особистісного характеру та їм подібних.

Тому відповідно до вищезазначених тез, автор наполягає на великій актуальності та значущості досліджуваного актора спочатку у матеріальній сфері, як державного діяча, що відстоював на міжнародних, на місцевих та міжнародних трибунах Українську державність та націю. Це постать, що власними потугами та суперечностями відбудовувало фундаментальні засади національної держави у правовій та міжнародних відносин галузях, з урахуванням тенденцій гуманності й терпимости. Але існує й інша сторона його значущості, вона проявляється як духовна. Його творча спадщина вирізняється легкістю в усвідомленні й читанні, розмаїтості форм, а найголовніше відповіді на базові запитання, що повинен знати кожен українець: він живе й повинен жити у правовій та демократичній державі; розуміти назву своєї держави й народу, а також їх давності; різниці та особливості власні й ворогів своїх та тощо.

Відповідно до вищезазначених життєвих обставин та особистої значущості Сергія Павловича Шелухина для Української історії, цілком доречним є й особливості його характеру і ментальності. Його запальність та активність давала змогу розпочинати і діяти у різних наукових та громадянських сферах. Сімейне виховання у військових традиціях наділило його адаптованістю та агресивністю. Міська культура Києву та Одеси спонукала до згуртованості та підтримки, навіть коли є розлади у взаєминах. Юридична робота сприяла співчуттю та наближенню до українського сільського населення. А дворянськість та потужні авторитети на подібні В.Б.

Антоновича та І.Я. Франка давали величезну зацікавленість до історії, як інструменту, науки та мистецтва.

Саме через зазначені в праці прояви життя та діяльності Сергія Павловича Шелухина, автор дослідив і визначив синергії між його політично-правовою практикою, громадськістю та особливостями вдачі, що мали свої прояви не лише в його кар'єрі зі взаємостосунками, а ще й на події та явища величезного значення для історії України.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

Архівні матеріали

1.Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі - ЦДАВО України), Ф. 1064 (Рада міністрів Української Держави, м. Київ). Оп. 2. Спр. 5. Арк. 31-31 зв.

2.ЦДАВО України, Ф. 3695 (Шелухін Сергій Павлович), Оп. 1, Спр. 113, 208 арк.

3.ЦДАВО України, Ф. 3695 (Шелухін Сергій Павлович), Оп. 1, Спр. 130, 37 арк.

4.ЦДАВО України, Ф. 3695 (Шелухін Сергій Павлович), Оп. 1, Спр. 173, 22 арк.

5.ЦДАВО України, Ф. 3695 (Шелухін Сергій Павлович), Оп. 1, Спр. 174, 42 арк.

6.ЦДАВО України, Ф. 3695 (Шелухін Сергій Павлович), Оп. 1, Спр. 175, 235 арк.

Опубліковані джерела

Документи і матеріали

7.Акорди : антологія української лірики від смерті Шевченка / уложив І. Я. Франко ; з іл. Ю. Панькевича. Львів: Накладом Укр.-рус. Вид. Спілки, 1903. 316 с.

8. Антонович Д. Триста років українського театру 1619-1919. Прага, 1925. 272с.

9. Винниченко В. Відродження нації: (Історія української революції [марець 1917 р. - грудень 1919 р.]) : [в 3 ч.] / В. Винниченко. Київ ; Відень : [Дзвін], 1920. Ч. 2 . 1920. 328 с.

10. Винниченко В. Відродження нації: (Історія української революції [марець 1917 р. - грудень 1919 р.]) : [в 3 ч.] / В. Винниченко. Київ ; Відень : [Дзвін], 1920. Ч. 3 . Нью-Йорк: [б.в.]. 1968. 535 с.

11. Громадська думка. № 128, Київ, 1906. 4 с.

12. Одеськія новости. № 7137, Одесса, 1907. 6 с.

13. Мирні переговори між Українською Державою та РСФРР 1918 р.: Збірник документів і матеріалів. Київ-Нью-Йорк-Філадельфія, 1999. 366 с.

14. Шкільник М. Україна у боротьбі за державність в 1917-1921 роках = Ukraine in the struggle for independense : спомини і роздуми / передм. Б. Боцюрков. Торонто: Basilian Press, 1971. 366 с.

15. Шляхтиченко М. До історії Директорії Української Народньої Республіки. *Український історик*. Нью-Йорк-Мюнхен: Українське історичне товариство, 1965. Вип. 1-2 (5-6) Рік II. 100 с.

Спогади

16. Донцов Д. Рік 1918. Київ-Торонто: «Гомін України», 1954. 128 с.

17. Павловська Н. Сергій Шелухін в обороні державного статусу української мови (1918 р.). *Краєзнавство*. 1994. № 1-2. С. 82-87.

18.Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 - грудень 1918 = Memoirs. End of 1917 - december 1918; голов. ред. Я. Пеленський; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського [та ін.]. К.; Філадельфія, 1995. 492 с.

19.Чикаленко Є.Х. Спогади (1861-1907) = The Memoirs / Євген Чикаленко; [передм. В. Дорошенка]. Нью-Йорк: Укр. Вільна Акад. Наук у США, 1955. - 502 с.

20.Чикаленко Є.Х. Щоденник (1907-1917) / Передмова та примітки Т. Осташко. К.: Темпора, 2011. 480 с. (Підготовлено за виданням: Євген Чикаленко. Щоденник (1907-1917). Львів, 1931)

21.Чикаленко Є.Х. Щоденник (1923-1924) / упоряд., передм., комент. І. Старовойтенко; Національна академія наук України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Українська вільна академія наук у США. Київ: Темпора, 2015. 490 с.

Твори С.П.Шелухина

22.Денезькый [Шелухин С.П.]. Складка: альманахъ. Харьковъ, 1893. Вып. 2. С. 7-9.

23.Просвітянинъ [Шелухин С.П.]. Одесская «Просвіта». *Украинскій Вѣстникъ*. № 5. 18-го Іюня 1906. С. 312-317.

24.Сергій Павленко [Шелухин С.П.]. Рудольф Вірхов - громадський діяч. 1902. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shelukhyn_Serhii/Rudolf_Virkhov_-_hromadskyi_diiach_z_povodu_ioho_smerty.pdf [30.05.2024]

- 25.Шелухин С.П. Визнання Української Республіки Росією. *На переломі* . Відень , 1920. Ч . 3. С . 23-28.
- 26.Шелухин С.П. Значіння Рідної Мови для народности й творчости. Київ, 1911. 32 с.
- 27.Шелухин С.П. Зрадники і патріоти. *Воля* (тижневик). (17 січ.), 1920. Т. 1 Ч. 3 С. 97-102
- 28.Шелухин С.П. Іван Бойко, племінник Т. Шевченка (Спомини). *Літературно-науковий вісник*. Львів, 1901. Т. 14, кн. 5. С. 113-116
- 29.Шелухин С.П. Наша пісня. [Київ] : *Шлях* ; [Друк. «П. Барський»], 1919. 24 с. Окр. відбиток із: *Шлях*. 1918, № 4-7. С. 54-70
- 30.Шелухин С.П.. Н.В. Гоголь и Малорусское общество. Одесса; 1909. 42с.
- 31.Шелухин С.П. Немецкая колонизация. Одесса: Типография акционерного Южно-Русского общества Печатного дела, 1914. 81 с.
- 32.Шелухин С. Україна - назва нашої землі з найдавніших часів / відп. за вип. П. Пупін. Репринт [празького] вид. 1936. Дрогобич : Бескид, 1992. 248 с.
- 33.Шелухин С.П. Українство 80-х рр. XIX в. і мої зносини з І. Франком. *Літературно-науковий вісник*. 1926. Т. 90. Кн. 7-8. С. 260-281
- 34.Шелухін С. Назва України. З картами. 1921. URL: <https://archive.org/details/nazvaukrany00sheluoft/page/n3/mode/2up> [30.05.2025]
- 35.Serge Cheloukhine. L'Ukraine, la Pologne et la Russie et le droit de libre disposition des peuples. 1919. URL: <https://archive.org/details/lukrainela pologn00shel/page/n1/mode/2up> [30.05.2025]

Література

36. Антонович В.Б. Моя сповідь : вибрані іст. та публіцист. твори / В. Б. Антонович; [упоряд.: О. Тодійчук, В. Ульяновський ; голов. ред. С. Головка]. Київ: Либідь, 1995. 813 с.
37. Балюк В., Дорошко М. Релігійний чинник у гібридній війні Росії проти України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2020. Вип. 1 (51). С. 6-11.
38. Білявська Т.М. Мовні питання на сторінках часопису «Зоря» (1880-1897 рр.). : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 : захищена 09.04.2012 / Запоріж. нац. ун-т. Миколаїв, 2012. 220 с.
39. Ващук Л.В.. Внесок ученого, історика, дипломата Сергія Шелухина у розвиток українського правництва (за документами Центрального державного архіву зарубіжної україніки). *Архіви України*. 2016. № 2. С. 40-48.
40. Великодна Г.В. Праці Сергія Павловича Шелухіна (на матеріалі фондів НБ ОНУ). *Матеріали 79-звітної наукової конференції професорсько-викладацького складу і наукових працівників (Одеса, 27-29 лист. 2024 р.)*. *Biblio-Колегіум*. Вип. 18. Одеса, 2024. URL: <https://minilib.onu.edu.ua/index.php/main/article/view/99/154> [30.05.2025]
41. Величко В. Професор Сергій Шелухін - історик, правознавець, громадсько - політичний діяч, письменник. *Наука і суспільство*. 2015. № 3/4 С. 45 - 47
42. Верстюк В. Ф., Осташко Т. С. Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. К., 1998. 254 с.
43. Видатні державні та громадські діячі і правознавці України : біобібліогр. покажч. / упоряд.: З. П. Бондаровська, О. М. Ласкевич ; Департамент культури, національностей, релігій та охорони об'єктів культур. спадщини Одес. облдержадмін., Одес. обл. універс. наук. б-ка ім. М. С. Грушевського, Від. юрид. літ. ; [ред. О. М. Ласкевич ; комп'ют. набір З. П.

Бондаровська, О. М. Ласкевич ; обклад., худож. оформ., верстка О. М. Ласкевич ; відп. за вип. О. А. Булгакова]. Одеса, 2023. 328 с.

44. Вінцковський Т.С., Музичко О.Є., Хмарський В.М. [та ін.]. Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917-1920 рр. Одеса: ТЕС, 2010. 584 с.

45. Вінцковський Т.С., Музичко О.Є. Іван Митрофанович Луценко (1863 - 1919) : український націєтворець К. : Гамазин, 2013. 352 с.

46. Вінцковський Т.С. Курси українознавства в Одесі у 1917-1919 роках: ідеї, кадри результати. *Краєзнавство*. 2019. № 2. С. 96-110

47. Вінцковський Т.С. Українська губерніальна рада Херсонщини: Організаційне становлення між двома губерніальними з'їздами (червень-жовтень 1917 р.) 2007 С. 144-150. URL: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/10993> [30.05.2025]

48. Вінцковський Т.С. Український керівничий комітет в громадсько — політичному і освітньому житті Одеси (1917 р.). *Записки історичного факультету*. 2013. № 24. С. 67-82

49. Голиш Г.М., Лисиця Л.Г. Подорож Златокраєм. Нарис історії Золотоніщини та її поселень від давнини до сьогодення : 2-ге вид., випр. і доп. / Г. М. Голиш, Л. Г. Лисиця. Черкаси : Вертикаль, 2018. 580 с.

50. Голиш Г.М., Лисиця Л.Г. Сергій Шелухин: Життя на вівтарі української ідеї. *Персоналістичний вимір історії Черкащини : матеріали Другої регіон. іст.-краєзн. конф., присвяч. 85-річчю з дня народж. д-ра іст. наук, проф. Бушина М. І.*, Черкаси, 15 березня 2023 р. / упоряд.: В. М. Лазуренко, І. Ю. Стадник, О. О. Яшан [та ін.] ; відп. ред. В. М. Лазуренко. Черкаси, 2023. С. 130-135.

51. Голиш Г.М. Село Деньги в українській історії від давнини до сьогодення: люди і події : історико-краєзнавчий нарис / Г. М. Голиш, А. Ю. Воропай, Л. Г. Лисиця ; ред. Г. М. Голиш. Черкаси : Вертикаль, 2022. 328 с.

52. Горбатюк М. Перебування Івана Франка в Києві у 1885, 1886, 1909 роках. *Вісник Львівського університету. Серія філологія*. Львів; 2010. № 51 - С. 196-210

53. Гошуляк І. Тернистий шлях до соборності (від ідеї до Акту Злуки); НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса, 2009. 467 с.

54. Гребеняк В. Наукова хроніка: Чернігівський археологічний зїзд і його «Труды». Записки товариства імені Шевченка : вид-во, присвяч. науці і письменству укр.-рус. народу. Львів : Накладом Т-ва імені Шевченка. Т. 114, кн. 2 . 1913. С. 162-193

55. Гребцова І.С, Гребцов В.В. Деятельность одесских обществ помощи пострадавшим в годы военных конфликтов (вторая половина XIX — начало XX ст.). *Альманах історичних досліджень*. Одеса, 2012. № 1. С. 5-13.

56. Дацків І. Дипломатичні зносини між Українською Державою і радянською Росією у 1918 році *Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 років*. К.: Інститут історії України НАН України, 2008. № 3. С. 168-184.

57. Дей О.І. Словник українських псевдонімів та криптонімів (XVI - XX ст.). Київ: Наукова думка, 1969. 559 с.

58. Демченко В. Сергій Шелухін про право України на суверенітет. *Війна Росії проти України: від гібридних форм до геноцидних практик: матеріали Міжнародної науковопрактичної конференції (9 грудня 2024 року)* / за заг. ред. В.В. Коцура. Укладач Л.М. Переяслав, 2024. 271-276 с.

59. Державотворці: полтавці - видатні діячі Української революції 1917-1921 рр. : біобібліографічний довідник / упорядник Н. М. Требіна; обласна бібліотека для юнацтва ім. О. Гончара. Полтава, 2017. №. 2. 40 с.

60. Дипломатична та консульська служба у вимірі особистості : [збірник] / [авт. ідеї: І. Матяш, П. Кривонос, І. Хоменська ; редкол.: С. Віднянський та ін.]. - Київ : Ген. дирекція з обслуговування інозем. представництв, 2016. [Ч. 1]. 2016. 425 с.

61. Домбровський О.І., Домбровський Я.О.. С. П. Шелухин - правознавець, борець за українську державність. *Правова держава*. 2002. № 4 С. 201-207.
62. Домбровський Я.О. Творча співпраця С.П. Шелухіна та І.Я. Франка і її вплив на формування політико-правових поглядів. *Правова держава*. № 21. Одеса; 2016. С. 12-15
63. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр.. (Vita Memoriae) Т. 1 : Доба Центральної Ради. К.: Темпора, 2002. 319 с.
64. Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр.. (Vita Memoriae) Т. 2 : Українська Гетьманська Держава 1918 року. К.: Темпора, 2002. 351 с.
65. Дружкова І.С.. Внесок Одеси і Український Державотворчий рух 1917 - 1918 рр. (на прикладі діячів Центральної Ради та Гетьманату). *Наукові записки [Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського]*. Серія: Історія. 2008. № 14. С. 327-332
66. Єфремов С. Як повстав Грінченків словник. *Словник української мови / Упор. Б. Грінченко. 3-тє вид., випр. і доп., за ред. С. Єфремова та А. Ніковського*. К.: Горно, 1927. Т. 2. Д-Й. С. 6-24
67. Є. Чикаленко, С. Єфремов. Листування. 1903-1928 роки / Упоряд. та вс.ст. І. Старовойтенко. К.: Темпора, 210. 384 с.
68. Зайцев М. У вирі революції: діяльність Сергія Шелухина у 1917-1921 рр. *Матеріали Всеукраїнської наукової студентської конференції з історії України для студентів та аспірантів «Хаджибеївські читання», Одеський національний університет імені І.І.Мечникова, 28 березня 2024*. Одеса, 2024. С. 27-34
69. Зайцев М.О. Праці С.П. Шелухина в «одеський» період та їх особливості. *Електронний збірник матеріалів XIV міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів і молодих вчених «ДНІ НАУКИ-2024», КНУ імені Т.Г. Шевченка, 27 травня 2024*. Київ, 2024. С. 237-240

70. Зайцев М. Характеристика «одеського» періоду діяльності С.П. Шелухіна. *Етнокультурне розмаїття України: загальнонаціональна єдність та євроінтеграційний поступ : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, ОННБ, 22-24 серпня 2024 р.* Одеса, 2025. С. 159-162
71. Зленко Г.Д. Іван Франко в Одесі: Бібліографічний покажчик. Одеса; 2001. 118 с.
72. Іваницька С.Г. Українська ліберально-демократична партійна еліта: «колективний портрет» (кінець XIX - початок XX століття). Запоріжжя: Просвіта; 2011. 452 с.
73. Іскорко-Гнатенко В. Сторінками київського життя Олени Пчілки (до 170-річчя від народження). *Слово і час.* 2019. № 7. С. 33-52.
74. Кавунник В. Реконструкція й інформаційний потенціал архівів міністерств закордонних та внутрішніх справ УНР (1918-1921). *«Український археографічний щорічник».* №. 21/22. Том 24/25. Київ, 2018. С. 81-100
75. Кавунник В. Ризький прелімінарний договір від 12 жовтня 1920 року в документах Сергія Шелухіна. *Український археографічний щорічник.* 2013. Вип. 18. С. 47-62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uashch_2013_18_5 [30.05.2025]
76. Казакевич О. Мовне питання у науково-публіцистичній спадщині Сергія Шелухіна. *Етнічна історія народів Європи.* К., 2012. № 38. С. 80-84.
77. Капелюшний В.П., Коваль О.Ф. Незламна і нескорена: національна еліта в Українській революції 1917-1921 років. Історіографічний нарис. Монографія. К.: «Інтерсервіс», 2018. 480 с.
78. Катола О. Сергій Шелухин (1864-1938): інтелектуал-державник на службі України. *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства.* 2019. № 9. С. 367-375.
79. Книга : Неперіодичний бібліографічний орган Об'єднання українських видавців / під ред. проф. Дмитра Антоновича. Відень - Київ, 1921. 80 с.
80. Козаченко А. І. Історія розвитку конституціоналізму в Україні: Навч. посібник. Полтава: «Астроя», 2020. 217 с.

81. Коли кривавивсь і хитався світ : українські літератори на сторінках одеської преси періоду національно-визвольних змагань 1917-1919 років : біобібліогр. довід..упоряд. Л. М. Бур'ян ; наук. керівник С. А. Гальченко ; відп. за вип. І. О. Бірюкова ; авт. вступ. ст.: С. А. Гальченко, О. Є. Музичко ; ред. І. С. Шелестович. Одеса; 2019. 298 с.

82. Корнієнко К.В. Сергій Шелухин: Роздуми на тему незалежності. *Інтелігенція і влада. Серія : Історія*. 2016. № 35. С. 212-220. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2016_35_17 [30.05.2025]

83. Крижанівський В. Сергій Шелухин та елісаветградці через призму листування початку 1890-х років. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка] : зб. наук. пр. Сер.: Історичні науки*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. Винниченка, 2015. № 22. С. 56-62.

84. Кучеренко С. Від Георгія Геращенко до Гео Чорноморця: Одеське десятиліття Юрія Липи. *Чорноморська минушина : зап. Від. історії козацтва на півдні України : зб. наук. пр. / за ред. В. А. Смолія*. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2024. № 19. С. 65-73.

85. Лупандін О.І. Мирні переговори між Українською Державою та РСФРР 1918. *Енциклопедія історії України: Т. 6: Ла-Ми / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2009. 790 с.: URL: http://www.history.org.ua/?termin=Myrni_peregovori_1918 [30.05.2025]*

86. Лупандін О.І. Українсько-російські мирні переговори 1918 р.. *Історичні зошити. АН України. Інститут історії України. К., 1994. 42 с.*

87. Лупандін О.І. Питання кордонів Української Держави 1918 р. в контексті українсько-російських мирних переговорів *Проблеми вивчення історії Української революції 1917 - 1921 рр. / Відп. ред. Пиріг Р.Я.. К. : Ін-т історії України НАНУ, 2009. № 4. С. 183-208*

88. Матяш І. Іноземні представництва в Україні (1917–1919 рр.): державна місія та повсякденність. Київ: Інститут історії України НАН України, 2019. 556 с.

89. Матяш І. Українська консульська служба 1917-1923 рр. : [монографія] / Ірина Матяш ; [відп. ред. С. В. Віднянський]; НАН України, Ін-т історії України. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2016. 480 с.

90. Мисечко А.І. З історії родини Шелухиних. *Записки історичного факультету*. Одеса; 1997. № 5. С. 89-93

91. Мисечко А. І. Сергій Шелухін: вартувий прав України. Чорноморська хвиля української революції. Провідники національного руху в Одесі у 1917-1920 рр.. Т. С. Вінцковський, О. Є. Музичко, В. М.Хмарський; відп. ред.: В. М. Хмарський; ОНУ ім. І. І. Мечникова. Одеса: ТЕС; 2011. С. 53-67.

92. Мисечко А.І. Товариство «Українська хата» в Одесі. *Записки історичного факультету*. Одеса; 1998. № 7. С. 95-99

93. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. К.: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. 398 с.

94. Музика І.В. Концепція українського національного державотворення у науковому доробку професора Сергія Павловича Шелухіна. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 1. С. 14-20.

95. Музичко О.Є. Від українознавства до україністики, від клубів до університетських кафедр: формування фундаменту одеської історичної україністики наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. *Історична україністика в Одеському університеті : визначні віхи, персонажі, доробок : матеріали конф. V Історіографічних читань історичного фак. Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова*. Одеса, 31 травня 2012 р.. Одеса : ТЕС, 2013. С. 7-29.

96. Музичко О.Є. «Непрофесорська корпорація»: позаакадемічні співробітники Одеського бібліографічного товариства (до 110-річчя заснування першого об'єднання книгознавців в Україні). *Бібліотечний Меркурій*. Одеса, 2021. № 2 (26). С. 21-31.

97. Музичко О.Є. Основні південноукраїнські осередки історичної думки та науки у другій половині ХІХ - на початку ХХ ст.: перетини та взаємовпливи в

історіографічному процесі. 2017. С. 149-157. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/12827> [30.04.2024]

98. Музичко О.Є. Петиції українців Полтави, Чернігова та Одеси про відкриття кафедр українознавства в Одеському (Новоросійському) університеті (1905-1906 рр.). Пам'ятки. 2013. Т. 14. С. 3-18.

99. Музичко О.Є.. Південна вісь Соборності: націєтворчі процеси в Українському Причорномор'ї (кінець XIX – перша половина XX ст.). Одеса: ВМВ, 2015. 360 с.

100. Музичко О.Є. Участь південноукраїнських істориків у роботі наукових з'їздів (друга половина XIX - початок XX ст.). 2017. С. 191-229. URL: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/19044> [30.05.2025]

101. Муха Д. Діяльність Української партії самостійників-соціалістів (грудень 1917 – квітень 1918 року). *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. К.: КДУ, 2007. № 89-90. С. 26-29.

102. Онопрієнко В.Л., Щербань Т.О. Джерела з історії Українського наукового товариства в Києві. К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2008. 352 с.

103. Особові архівні фонди Інституту рукопису : Путівник. Національна академія наук України. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Інститут рукопису. Ред. колегія: О. С. Онищенко (відп. редактор), Г. В. Боряк, С. Г. Даневич (відп. секретар), Л. А. Дубровіна (заст. відпов. редактора), Н. М. Зубкова, Т. І. Ківшар, С. Г. Кулешов, В. Ю. Омельчук, Ю. А. Пінчук, П. Т. Тронько. Київ; 2002. 768 с.

104. Павликівська Н.М. Псевдонімія як антропонімна категорія. *Філологічний дискурс*. Хмельницький, 2019. №. 9. С. 214-221.

105. Павликівська Н.М. Українська псевдонімія XX століття : дис. ... док. філол. наук : 10.02.01 / Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2010. 367 с.

106. Павликівська Н.М. Характеристичні самоназви діячів української культури. Гуманітарна освіта у технічних вищих навчальних закладах. Київ, 2012. №. 24. С. 28-35.

107. Пиріг Р. Діяльність урядів гетьманату Павла Скоропадського: персональний вимір / Руслан Пиріг, Нац. акад. наук України; Інститут історії України НАН України. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2016. 518 с.

108. Потульницький В. Проблема українсько-російського співіснування в українській політичній думці міжвоєнної доби (1918-1939). *Український археографічний щорічник*. Київ: 2018. № 21/22. С. 491-525.

109. Потульницький В.А., Сергій Шелухин. *Історіографічні дослідження в Україні: Збірник наукових праць* / НАН України. Інститут історії України. 2002. № 12. С. 267-283

110. Самойлов Ф.О. З історії суспільно-політичного життя Одеси початку ХХ ст.: Визвольні рухи. Історико-літературний журнал. 2004. № 10. С. 215-228

111. Сарбей О. «Украинский Вестник» 1906 р. як історичне джерело. *Спеціальні історичні дисципліни*. 1998. № 2. С. 80-118

112. Сергійчук В.І. Відносини України з Кубанню в роки національно-визвольних змагань (1917-1921 рр.). *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 1999. № 2. С. 135-142.

113. Собков Ю.В. Псевдоніми як специфічні самоназви в антропонімній системі. *Науковий вісник Чернівецького університету : Германська філологія*. Чернівці, 2015. Вип. 740-741. С. 203-206.

114. Сокур Л.А. Процес українізації діловодства як елемент державної політики в Україні періоду національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія : Історична та філологічна*. 2015. № 11. С. 146-151.

115. Соловйова В. Українська Центральна Рада: Біля витоків національної державності. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Історичні науки*. 2008. №11. С. 52-59.

116. Стамбол І.І. Іван Львович Липа в українському національному русі: лікар, письменник, тарасівець / І. І. Стамбол ; наук. ред. і вступ. ст. В. М.

Хмарський ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова. Київ; Одеса, 2017. 296 с.

117. Стрілець, В. В. Українська радикально-демократична партія: витоки, ідеологія, організація, діяльність (кінець XIX століття-1939 рік) / В. В. Стрілець; рец.: М. Ю. Козицький, В. І. Кучер, В. П. Рябцев; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ: Вид-поліграф. центр «Київський університет», 2002. 361 с.

118. Стрілець В. Питання політичного статусу України в ідеології української партії соціалістів-федералістів за доби Центральної ради (березень 1917 – квітень 1918 рр.) *Науковий вісник [Одеського національного економічного університету]*. 2014. № 6. С. 214-225.

119. Стягайло В. Сергій Шелухин: життя на вівтарі української національної ідеї. (ОННБ). URL: https://odnb.odessa.ua/view_post.php?id=4775 [30.05.2025].

120. Тимченко Р. В. Відносини Української Народної Республіки й Західно Української Народної Республіки (листопад 1918 - квітень 1920 рр.). К.: Інститут історії України НАНУ, 2013. 347 с.

121. Токарчук О. Державно-правові погляди С.П. Шелухіна: монографія. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова. 2012. 178 с.

122. Токарчук О.В. С. Шелухін про сутність і значення територіального устрою держави. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2014. № 24. С. 147-149

123. Тулуб О.О. Словник псевдонімів українських письменників : матеріали. Київ: Укр. акад. наук, 1928. 34 с.

124. Турченко Ф. Г. Микола Міхновський: між двома революціями (1907-1917). *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету* / Запорізький держ. ун-т, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Запорізьке відділення. Запоріжжя, 2004. № 18. С. 80-102

125. Турчин Я.Б. Громадсько-політична діяльність Сергія Шелухіна *Збірник наукових праць НДІУ*. К.: Українське агенство інформації та друку «Рада», 2007. С. 247-258.

126. Турчин Я.Б. Суспільно-політичні погляди та державотворчі ідеали С.Шелухіна [Текст] : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01. Національний ун-т «Львівська політехніка». Л., 2005. 190 с.

127. Україна в міжнародних відносинах. *Енциклопедичний словник-довідник*. №. 4. Предметно-тематична частина: П–Я / Відп. ред. М.М. Варварцев. К.: Ін-т історії України НАН України, 2013. 357 с.

128. Українські культурні цінності в Росії: Перша спроба повернення, 1917-1918 / НАН України. Ін-т історії України; Упоряд.: С. Кот, О. Нестуля. К.: Видавничий Дім «Соборна Україна», 1996. 300 с.

129. Українські літературні альманахи і збірники XIX-початку XX ст. : бібліогр. покажч. / АН УРСР. Центр. наук. б-ка; уклад. І. З. Бойко, відп. ред. О. І. Дей. Київ: Наукова думка, 1967. 369 с.

130. Чмир С.Г. Одеська громада в українському національному русі (кінець XIX - початок XX ст.). *Південна Україна XX століття: Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ*. № 1 (4). Запоріжжя; 1998. С.107-114

131. Шмаленко Ю.І. Геополітичні концепції українських вчених на початку XX ст. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2007. № 584 : Держава та армія. С. 38-44.

132. Юшкова І. Документи особового архівного фонду Сергія Шелухіна як об'єкт генеалогічного дослідження. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. Київ, 2006. №. 13, ч. 1. С. 178–192

133. Ясінська М.І. Концепція розподілу владних повноважень в оцінці С. Шелухіна і сучасність. *Наше право*. 2015. № 6. С. 10-16.

134. Ясінська М.І. Концепція Сергія Шелухіна про народ , політичну еліту у розбудові Української Державності. *Європейські перспективи (European perspectives)*. 2013. № 8. С. 10-14.

135. АВЕ. До 100-ліття Гетьманату Павла Скоропадського / [Петро Кралюк та ін. ; упоряд. Ігор Сюдюков ; за заг. ред. Лариси Івшиної]. - 1-е вид. Київ: День: Українська прес-група, 2018. 679 с.

ДОДАТКИ**Додаток А**

С.П. Шелухин у 1880-1890-ті рр. [2, арк. 14 об.]

Додаток Б

С.П. Шелухин (під номером 2) як очільник делегації Української Держави на мирних перемовинах із РСФРР у 1918 році в Києві [6, арк. 60]

Додаток В

С.П. Шелухин як член Української делегації на Паризькій мирній конференції у 1920 році в Парижі [6, арк. 130]